

Aspektuaalisen objektin synty

MATTI LARJAVAARA

Suomen ja muiden itämerensuomalaisten kielten objektin sijanvaihtelu on tunnetusti monimutkainen ilmiö. Sen luonteesta on monenlaisia käsityksiä. Yhteistä kaikille näkemyksille on kuitenkin se, että aspekti ymmärretään keskeiseksi sijanvalintaa ohjaavaksi tekijäksi (nimitettiinpä sitten aspektia niin tai näin). Esimerkiksi lauseiden *Ammuin kettua* ja *Ammuin ketun* välinen ero on minkä tahansa objektimallin mukaan aspektuaalinen: edellisessä lauseessa ilmaistaan teko silläan ottamatta kantaa tulokseen tai implikoiden jopa tiettyä tuloksettomuutta, jälkimmäisessä puolestaan kuvataan tekeminen tulokselliseksi, siis eläinparan hengenlähtöön johtavaksi. Edellinen lause on näin ollen aspektiltaan imperfektiivinen ja jälkimmäinen perfektiivinen.

Toisaalta objektin sijanvalintaa ohjaa lauseen sisällön kielteisyyss/myönteisyys; huomaa esim. *Ei ole niin, että ammuin ketun* > *En ampunut kettua*. Kolmas valintaan vaikuttava seikka on sentyyppinen kvantifikaatio, joka näyttelee tärkeää roolia subjektin sijanvaihtelussa. Esimerkiksi lauseiden *TVK lomautti työntekijänsä* ja *TVK lomautti työntekijöitään* välinen ero on primaaritulokinnan mukaan kvantifikaatiivinen: edellisessä lauseessa viitataan kaikkiin TVK:n työntekijöihin ja jälkimmäisessä vain osaan tai ainakin epämääräiseen joukkoon heitä (vrt. subjektitapauksiin *Myös TVK:n työntekijät liittyivät lakkoon* ja *Myös TVK:n työntekijöitä liittyi lakkoon*). Tämän kvantifikaation suhde aspektiin on hiukan ongelmallinen. E. N. Setälältä (erityisesti 1884) juontuvassa objektin sijanvaihtelun kuvausperinteessä se pidetään selvästi erillään aspektuaalistyyppisistä tekijöistä, mutta uudemmassa tutkimuksessa on osin toisin. Esimerkiksi Pentti Leino (1991) sisällyttää luonteenomaisesti aspektuaaliseen »rajattuus»-käsitteeseensä niin kvantifikaation kuin tekemisen tuloksellisuuden yms. varsinaiset aspektipiirteet (hieman samaan tapaan Heinämäki 1984; rajattuudesta lisää pian jäljempänä).

On samantekevää, niputetaanko kvantifikaatio aspektin piiriin tai siitä erilleen, ellei todella tutkita, mikä on kvantifikaation ja (varsinaisen) aspek-

tin suhde. Käsillä olevassa tutkielmassa tarkastelen asiaa historiallisesta näkökulmasta: jos – kuten on todennäköistä – kvantifikaatio on aspektia vanhempi ilmiö ja aspektin synnyn lähtökohta, niin olisi tärkeää tietää, millä tavoin aspekti on tuosta kvantifikaatiosta kehittynyt. (Pohdin tietenkin myös sitä mahdollisuutta, että aspektuaalinen objekti juontuisi muulta taholta kuin nominikvantifikaatiosta). Kysymys aspektin synnystä on merkityksellisyydestään huolimatta jokseenkin laiminlyöty objektin historian kuvauksissa. Huomiota on kiinnitetty lähinnä vain siihen, miten objektin ja subjektin kvantifikaatio on voinut syntyä tietyistä varhemmista erosijafunktioista, tai siihen, onko se mahdollisesti lainautunut muualta. Näin on käynyt siitä huolimatta, että tekemisen/tapahtumisen kokonaishahmoa kuvaava itämerensuomen objektiaspekti on sillään aivan varmasti omaperäinen kehitymä, ja siitäkin huolimatta, ja että se on lajissaan lähes ainutlaatuinen ilmiö maailman kielissä (partitiivikvantifikaation tyyppistä sijojen käyttelyä on sitä vastoin monellakin taholla).¹

Objektiaspektin ja -kvantifikaation synkroninen kuvaus ei ole varsinainen tutkimuspäämääräni, mutta esitykseni valaisee myös (itämeren)suomen nykyisyyttä: ne universaalistyyppiset semanttiset voimat, jotka ovat muovanneet systeemin nykyisenlaiseksi, säätelevät edelleenkin objektin primaaria, toisin sanoen akkusatiivin ja partitiivin välistä sijanvalintaa. (Päinvastainen on tilanne akkusatiivin muodon valinnassa, jossa erilaiset historiallisesti kyllä ymmärrettävät mutta synkronian kannalta epäsemanttiset ja epäsyntaktisetkin tekijät näyttävät tärkeää roolia: huomaa vaikkapa puhe- eli perussuomen oppositio *Me nähtiin hirvi – Te näitte hirven*.) Synkronian näkökulmasta on tärkein erityishavaintoni se, että suomen ja sen lähisukukielten transitiivilauseissa on 1) sellaista partitiivikvantifikaatiota, johon ei liity aspektia, 2) sellaista partitiiviaspektia, johon ei liity kvantifikaatiota ja – kuten tavallisinta – 3) sellaisia objektipartitiiveja, joissa kvantifikaatio ja aspekti ovat samaan tapaan saumattomasti yhtä kuin lantin kaksi puolta.

Seuraavassa syvennän ensin kuvaa aspektuaalisuudesta ja kvantifikaatiosta. Sen jälkeen selostan varhaiskantasuomen lähtötilannetta, jota valottavat lähimmät etäsukukielet. Ja kun olen kuvannut varhaiskantasuomen mullistuksen eri vaiheet, tarkastelen lyhyesti aspektuaalisen objektin myöhempää historiaa. Aiempia tutkimuksia – ennen muuta Kontia 1963, T. Itkosta 1975 ja 1982 sekä Larssonia 1981 – kommentoin relevanteissa kohdin pitkin matkaa.

¹ Yoshi Ono (Santa Barbara) on havainnut samantyyppistä sijanvaihtelua nepalin kielessä ja yagua-nimisessä intiaanikielissä (Ritva Lauryn välittämä tieto).

1. Aspekti ja kvantifikaatio

Kattavaa aspektin määritelmää on vaikea antaa. Eri kielissä on vaihtelevissa määrin ja vaihtelevan laatuaisia aspektuaalisia ilmiöitä. Tyypillisenä tai ainakin käsillä olevan tutkimuksen kannalta valaisevana pidän slaavilaisten kielten verbaaliaspektia ja sen perfektiiivisyys : imperfektiivisyys -oppositiota (vrt. kuitenkin Dahl 1985: 69, 84–89). Selostan nyt lyhyesti venäjän aspektia.

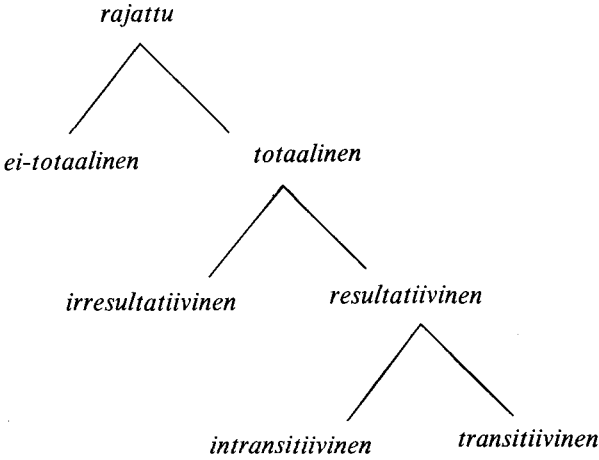
Venäjässä verbileksikko rakentuu (hyvin) karkeasti ottaen verbipareista, joiden jäsenistä toinen on merkitykseltään perfektiiivinen ja toinen imperfektiivinen. Käyttöön valitaan sopiva parikki sen mukaan, millaista lauseen kuvaama tapahtuminen on ja mistä näkökulmasta se esitetään. Jos tapahtuminen kuvataan määrähetkellä (= puhehetkellä tai muulla viitehetkellä) keskenräiseksi, on käytettävä imperfektiivistä vaihtoehtoa; esim. *Ja čitaju etu knigu* 'minä luen tätä kirjaa (tällä hetkellä)', *Kogda ja pisal pis'mo, v komnatu vošel moj tovarišč* 'kun kirjoitin kirjettä, huoneeseen tuli toverini'. Sen sijaan loppuunsaoritettu tekeminen voidaan ilmaista verbin perfektiiivisellä muodolla: *Ja pročital etu knigu* 'minä luin tämän kirjan (loppuun)', *Ja pročitaju etu knigu* 'minä tulen lukemaan tämän kirjan (loppuun)', *Kogda ja napisal pis'mo, ja pošel v kino* 'kun olin kirjoittanut kirjeen, lähdin elokuvaan'. (Kuten huomataan, 'lukea' ja 'kirjoittaa' -verbien perfektiiivinen parikki on muodostettu prefiksin avulla.) Asiaan kuuluu, että loppuunsaoritettua ilmaisevaa muotoa ei voi käyttää preesensissä, vaan se saa auttamatta futuurisen tulkinnan (näin on osin suomessakin: *Räjäytän tämän talon* on pikemmin futuurinen lause kuin presenttisen tilanteen kuvaus). – Englannin kielessä vastaava oppositio voidaan määrättempuksissa ilmaista progressiivisen rakenteen avulla: *I was reading this book, when he came* 'luin / olin lukemassa tätä kirjaa, kun hän tuli' : *I read (imperfekti) this book* 'luin tämän kirjan' (progressiivisuudesta esim. Vlach 1981).

Kaikkia loppuunsaatettuja tai sellaisiksi futuurisesti kuviteltuja tapahtumisia ei venäjässä kuvata perfektiiivisellä aspektilla. Oppositiolla on muitakin funktioita kuin loppuunsaatettisuuden *versus* progressiivisuuden ilmaiseminen. Imperfektiivistä aspektia käytetään päätyneistäkin tapahtumisista muun muassa silloin, kun huomio kohdistetaan itse toimintaan (prosessiin) eikä sen tulokseen taikka kun puhe on toistuvasta tai tavanomaisesta tekemisestä tai kyvystä tehdä jotain. Perfektiivinen aspekti puolestaan tulee kysymykseen erityisesti silloin, kun puhe on ajallisesti rajoitetusta tai lyhytaikaisesta tekemisestä (esim. istahamisesta hetkeksi), vaikka tekeminen ei olisi johtanut mihinkään lopputulokseen (samassa mielessä kuin vaikkapa kirjan kokonaan lukeminen).

Venäjän aspektisysteemi voi vaikuttaa semanttisesti sekavalta, mutta viime kädessä se kuitenkin on jokseenkin looginen kokonaisuus. Hannu Tommola (1986, mm. 4–6, 75–76) kuvaa sitä valaisevasti käsiteparin rajattuus ja totaalisuus avulla (ven. *predel'nost'* ja *celostnost'*). Kaikki perfektiivisiksi merkityt lauseet ja vain ne ovat semanttisesti rajattuja; imperfektiiviset lauseet ovat vastaavasti rajaamattomia. Rajattuuutta on sitten kahta lajia: totaalista ja ei-totaalista (voisi myös puhua Marja Leinosta 1987 mukaillen »sisäisestä» ja »ulkoisesta» rajattuudesta). Totaalinen tapahtuminen hahmottuu yhdeksi kokonaisuudeksi oman laatunsa pohjalta. Esimerkiksi nukahtaminen, tönäiseminen, kuoleminen, tappaminen, kirjan kokonaan lukeminen ovat totaalisia tapahtumisia; niitä ilmaistaisiin venäjässä perfektiivisellä lauseella. Ei-totaalista mutta rajattua tapahtumista puolestaan on esimerkiksi se, että jokin tekeminen rajautuu temporaalisesti toisten tekemisten mukaan; virkkeen *Hän tuli sisään, joi vettä ja paneutui sohvalle makaamaan* harvennettu jakso käännettäisiin venäjään perfektiivisen verbivaihtoehdon avulla (*vypil* pro *pil*). Kyseessä on siis vain ulkoisesti rajattu mutta tietyssä mielessä kompakti kokonaisuus. Kaikki kuvatuunlaiset imperfektiiviset ja perfektiiviset lauseet voivat olla yhtä hyvin transitivisia kuin intrasitivisia (= objektillisia ja objektittomia).

Resultatiivisuus on tärkeä (muttei ainoa) laji totaalisuutta. Se on muutoksellista totaalisuutta (pikemmin kuin totaalista muutoksellisuutta). Resultatiivinen lause ilmaisee toisin sanoen jonkin muuttumisen, joka hahmottuu tavalla tai toisella yhdeksi kokonaisuudeksi. Esimerkiksi suomen lause *Laiva kallistui* ei ole resultatiivinen, koska se ei ilmaise minkään skeeman mukaista kokonaista vaan vain epämääräisen asteista kallistumista. Sen sijaan lause *Laiva kaatui* on resultatiivinen: kyse ei ole relatiivisesta vaan absoluuttisesta asennon muutoksesta. Muuttuminen on ymmärrettävä resultatiivisuuden yhteydessä väljästi: se kattaa paitsi laadun, tilan, lokaalisten tms. suhteiden muuttumiset myös esimerkiksi sen, että jokin presupponoitu muutos jää tapahtumatta (esim. *Jätin sen paikoilleen*; ks. Tommola mts. 119–121, 159–161). Resultatiiviset lauseet ovat erityisesti suomen objektiaspektin kannalta avainasemassa (kuten suomen ja sen lähisukukielten syntaktisissa kuvauksissa on jo varhain osoitettu; »resultatiivisuus»-termin käyttö ei tosin ole aina ollut yhdenmukaista, vaan joskus suorastaan sekavaa).

– Alla oleva kaavio havainnollistaa esitettyä aspektin jaottelua:

Olen jakanut resultatiivisen totaalisuuden kahteen lajiin juuri suomea ajatellen, koska suomessa resultatiivisuusoppositiota voi ilmaista grammaattisesti vain transitiivilauseissa: objektin sijoilla. (Slaavilaisten kielten ja suomen aspektisuhteista ks. myös Dahl – Karlsson 1976 ja Wawrzyniak 1980; venäjän aspektista Leinonen 1980, 1982 ja 1984).

Aspektilla on läheiset ja osin sekoittuneet suhteet yhtäältä tempuksiin ja toisaalta verbien leksikaalis-semanttisiin tekemislaatuihin. Tempuksia ja aspektia vahvimmin (historiallisesti ja synkronisestikin) yhdistävänä lenkkinä voi pitää sellaista kognitiivista kategoriaa kuin päätyneisyys. Tapahtumisten tempustyyppinen suhteuttaminen puhehetkeen ja toisiinsa ei kävisi laatuun, ellei niitä käsitettäisi milloin päätyneiksi, milloin viitehetkellä jatkuviksi. Päätyneisyys on toisaalta keskeinen muuttuja aspektissa: vain päätyneisyys tai sellaiseksi kuviteltu tapahtuminen voidaan hahmottaa rajatuksi kokonaisuudeksi. Mutta kuten edellä jo todettiin, pelkkä päätyneisyys ei normaalisti laukaise perfektiiivistä aspektia vaan tämän käyttö vaatii joko muutakin temporaalista rajattua – tapahtumisen lyhytaikaisuutta, tapahtumisen alkamisen ilmaisemista tms. – taikka sitten edellä mainittua totaalisuutta, siis sellaista päätyneisyyttä, joka ei perustu pelkkään temporaaliseen rajaukseen vaan kokonaisuuden tekemisen loppuunsaorittuuteen. (Eri-laisia tempus–aspekti-systeemeitä ovat laajan materiaalin pohjalta kuvanneet Östen Dahl 1985 ja Joan Bybee 1985; huomaa myös Dahl 1989).

Verbien tekemislaaduista momentaanisuus on tyypillisesti perfektiiivis-totaalinen ja frekventatiivisuus imperfektiivishakuinen. Mutta esimerkiksi

suomen lause *Lueskelin sen kirjan* osoittaa, että ainakaan morfologinen frekventatiivisuus ei estä perfektiivistä aspektia; toisaalta jokin *Tönäisin häntä* osoittaa, että pelkkä semanttinen perfektiivisyys ei aiheuta merkittyä perfektiivistä aspektia, jos kieli vaatii totaalisuuden lisäksi vielä resultatiivista loppuunsaorittuutta (= totaalisiksi hahmotettavaa muutosta tilanteessa).

Edellä oli puhetta kvantifikaatiosta, jota ilmaistaan subjektin ja objektin sijoilla (vrt. *Ne pojat karkasivat koulusta* ja *Niitä poikia karkasi koulusta*, *Ne pojat / niitä poikia saatiin kiinni*). Nominatiivisubjektilla ja akkusatiiviobjektilla mainitaan tietty yksilö, ryhmä tai vaikkapa aine-erä ja samalla viitataan tuohon yksilöön tai ryhmään kokonaisuudessaan (esim. *Rannassa oli/ammuttiin piisami*). Partitiivisubjektilla tai -objektilla niin ikään mainitaan jokin yksilö, ryhmä, luokka, aine-erä tms. mutta viitataan vain avoimeen määrään sitä (esim. *Pöydässä on nyt sitä eilen ammittua piisamia*). Jos puhe on luonnostaan jaottomasta yksilöstä (esim. poika tai puu), se jo esitellään tekstiin nominatiivi- tai akkusatiivilausekkeella (esim. *Pihalla on Pekka*). Sen sijaan jos puhe on jaollisesta tarkoitteesta, se on ensin pitänyt esitellä (partitiivilausekkeella tai epäsuorasti) ja näin yksilöidä kokonaisuudeksi, ennen kuin nominatiivi- tai akkusatiiviviittaus ja sen sisältämä kokonaiskvantifikaatio käy laatuun (esim. *Pöydällä oli hiiriä/juustoa. Musti söi sen juuston ja Mirri ne hiiret ja Liisa pesi kätensä. Veden hän kaatoi sitten ikkunasta*). (Subjektivkvantifikaatiosta ks. esitystäni 1988.)

Mikä on kuvatun sijakvantifikaation suhde rajattuuteen, totaalisuuteen ja resultatiivisuuteen? Subjektin sijoilla ilmaistava kvantifikaatiivinen oppositio on selvästikin ei-aspektuaalinen ilmiö, mutta objektin oppositiossa on mukana jotain muutakin. Ilmaistaanhan samaa joissain kielissä verbiaspektilla (vrt. *Maalasin sen aidan / sitä aittaa* ja venäjän *Ja vykrasil/krasil etu ogradu*). Voisikin ajatella, että objektin tarkoitteen kokonaiskvantifikaatio on – kielessä kuin kielessä – aina mukana totaalisessa aspektissa, jos tämä liittyy transitiiviseen resultatiivisuuteen: tällainen totaalisuus sisältää paitsi sen, että tapahtuminen tai tekeminen hahmottuu temporaalisesti jonkintyyppiseksi tulokselliseksi kokonaisuudeksi, myös sen, että muuttuminen koskee objektin tarkoitteen koko alaa; ei sellainen tekeminen tai tapahtuminen voi olla totaalista, joka kattaa vain avoimen tai erikseen ulkopuolelta määritettävän alan kohteestaan. Käsitämmekin nyt alustavasti objektin kvantifikaatiivisen sijaoppositiojonkinlaiseksi varsinaista aspektia ja ei-aspektuaalista subjektin sijaoppositiota yhdistäväksi lenkiksi. (Myöhemmin kuva tulee kyllä hieman muuttumaan: esimerkiksi havaitsemme, että semanttinen raja ei niin selkeästi kuljekaane objektin- ja subjektivkvantifikaation välistä.)

Myös ei-totaalisella rajattuudella/aspektilla on erityinen nominaalinen ilmaisumuotonsa. Lauseissa *Pöydällä on litra maitoa* ja *Tunti unta riittää meille* on nominatiivimuotoinen leksikaalinen kvanttori subjektina. *Litra maitoa* tai *tunti unta* ei hahmotu kokonaisuudeksi minkään oman laatunsa (vrt. *poika*) tai spesifisyytensä (vrt. *Pojat jo tulivat*) pohjalta eikä skemaattisesti (vrt. *Pöydässä oli veitset ja haarukat*). Kokonaisuus muotoutuu vain ulkonaisen temporaalisen tai spatiaalisen rajauksen avulla. Aivan samasta on kyse lauseissa *Nuimme tunnin* tai *Joimme litran piimää*. Näissä objektin sukuiset määritteet tunnin ja *litran* rajaavat tapahtumisen ulkoapäin. Tällaisia tapauksia ei voi nimittää kokonaiskvantifikaatioiksi eivätkä ne ole oppositiossa vastaaviin partitiivi-ilmauksiin. *Tunnin*-ilmaukseen aspektuaalisesti rinnastuva ulkoinen temporaalinen rajaus olisi lauseessa *Tulin kotiin, join piimää ja lähdin kylälle*, mutta sitä ei suomessa mitenkään merkittäisi (päinvastoin kuin venäjässä).

Suomen kielessä siis ilmaistaan ei-totaalista rajattuuutta objektin sukuisten määritteiden avulla mutta ei muuten (ks. Tommola 1986: 186–194). Totaalista rajattuuutta ilmaistaan puolestaan ainakin objektin akkusatiivimuodolla. Jälkimmäiseen sisältyy osana myös objektin tarkoitteen kokonaiskvantifikaatio, mutta tätä kvantifikaatiota esiintyy sitten aspektuaalisen alueen ulkopuolellakin, esim. subjektissa. Täälläkin sitä voi ihan hyvin pitää yhdenlaisena ei-aspektuaalisena rajattuuutena (kuten subjektikvanttoreitakin). On siis aivan oikein kuvata (Pentti Leinon 1991 tapaan) objektin sukuisten määritteiden ja objektin akkusatiivi ja toisaalta subjektien kokonaiskvantifikaatio rajattuuuden ilmaisemiseksi, mutta – kuten havaitaan – suomen aspektin ja kvantifikaation analyysi alkaa varsinaisesti vasta siitä, että ruvetaan selvittämään rajattuuuden eri lajeja ja niiden välisiä hyvin vivahteikkaita suhteita.

2. Varhaiskantasuomen lähtötilanne

Lähin saamea ja itämerensuomalaisia kieliä yhdistävä historiallinen rekonstruktio on varhaiskantasuomi. Tämän kauden päättymisestä lienee aikaa kolmientuhatta vuotta, ehkä enemmänkin. Sitä edelsi suomalais-vogalainen kantakieli, jonka toista haaraa edustavat nykyinen mordva ja mari. Objektin historian kannalta mordva on maria relevantimpi. Sen ablatiivi kertoo näet paljon siitä sijasta, joka sitten partitiivina mullisti kantasuomen syntaksia.

Mordvan varsinaiset objektin sijat ovat nominatiivi ja *n*-päätteinen genetiivi, joka objektifunktiossaan on vanhan *m*-akkusatiivin jatkaja (marissa on yhä *m*-akkusatiivi). Ikivanhaa *tA*-erosijaa käytetään mordvassa paitsi lokalisissa tehtävissä myös objektina tai pikemmin tätä muistuttavana ablatiivi-

adverbiaalina. Tällaisena »kvasiobjektina» (Denison 1957) sillä on kaksi hiukan erityyppistä funktiota. Ensinnäkin se ilmaisee 'syödä' ja 'juoda' (ja myös 'tupakoida') -merkityksisten verbien yhteydessä, mitä tai minkä piiristä jotain nautitaan avoimeksi jäävä määrä: *siman vet't'e* 'juon vettä', *jarsan kaldo* 'syön kalaa', *jarsak p'akadon* 'syö piirakoitani' (nominatiivi tai genetiivi ilmaisisi koko määrää tms.). Toiseksi se voi esiintyä tiettyjen kvanttoareiden yhteydessä (paitsi objektina nyt myös subjektina): *t'asa lama p'engada* 'tässä on paljon polttopuita'. (Alhoniemi 1989, Koljadenkov 1962: 116).

Noiden objektimaisten tehtävien lisäksi ablatiivi esiintyy adverbiaalifunktiossa aika lailla suomen elatiivin tapaan. Tällöin se ilmaisee mm. syytä (vrt. suomen *suutuin siitä*), sitä mistä jokin täyttyy tai vapautuu (vrt. *Talo täyttyi vieraista*, *Piha tyhjentyi miehistä*), huolen tai huomion kohdetta (vrt. *Huolestuin asiasta*), liikkeen ja loitonemisen lähtökohtaa (vrt. *erosin/etäännyin hänestä*), tietynlaista määrää (vrt. *Myin sen markasta*), materiaalia (vrt. *Tämä on tehty nahasta*) jne. (Koljadenkov mts. 115–123, Cygankin 1980: 164–166). Näissä tehtävissä se esiintyy tiettyjen verbien määritteenä. Erkki Itkonen (1972: 171) luettelee noiden verbien merkityksiä: 'huomata', 'havaita', 'tietää', 'nähdä', 'kuulla', 'kuunnella', 'tahtoa', 'toivoa', 'tarvita', 'puhua jstkn', 'ajatella', 'surra', 'hävetä', 'arastella', 'karttaa', 'pelätä', 'pelästyä', 'paeta', 'poistua', 'erota', 'riuhtaista itsensä irti', 'aiheuttaa', 'sallia', 'luvata' (muitakin on, esim. 'kyllästyä'). Osalla näitä verbejä on varsinainen ablatiivirektio: niiden pakollinen tai muuten primaari määrite on vaihtelematta ablatiivissa (esim. *pel'ems* 'pelätä'); osalla taas ablatiivi on vain yksi mahdollisten adverbiaalien sijoista (näitä ovat mm. kognitiivis(-perseptiivis)en 'tietää' (*sodams*) ja 'nähdä' (*néjems*) -ryhmän verbit, joiden varsinainen objekti on normaalityyppinen nominatiivi tai genetiivi; vrt. suomen *Näin hänestä, että jotain on tapahtunut*, *En ole kuullutkaan hänestä*; ks. myös Larsson 1981: 190). Puheena olevien ablatiivimääritteiden semanttinen motivaatio on lähes kaikissa tapauksissa helppo oivaltaa: erosija ilmaisee konkreettista suuntaa pois jostain tai sitten syytä, aihetta, lähdeä tms., jonka vaikutuksesta elollisessa/inhimillisessä kokijassa/tekijässä aiheutuu jokin tajunnallinen muutos tai jotakin toimintaa. Itämerensuomen partitiiviin verrattuna mordvan ablatiivi onkin merkitykseltään astetta lähempänä alkuperäistä separatiivia. (Kielen varsinainen lokaalinen erosija kylläkin on itämerensuomen kanssa yhteinen elatiivi.)

Saamessa mordvan ablatiivin ja itämerensuomen partitiivin vastine on monikon akkusatiivi, siis monikollisen objektin sija. Yksikön objektin sijana on alkuperäinen *m*-akkusatiivi. Merkille pantavaa on, että kumpikaan sija ei vaihtele muiden kanssa niin kuin itämerensuomen tai mordvan objektin si-

jat. Tämän voi selittää vain siten, että yksikköön on yleistetty yksi sija, monikkoon toinen (Korhonen 1981: 214–215; eteläsaamassa on vielä vaihtelua monikon nominatiivin ja akkusatiivi-partitiivin välillä). Yksiköllinen tA-erosija esiintyy saamassa jäänteinä eräissä 'alta, ulkoa' -tyyppisissä partikkeleissa ja toisaalta itäsaamassa eräiden lukusanonjen yhteydessä (vrt. suomen *kaksi poikaa*; E. Itkonen 1973). Vanhoissa ruotsinsaamen hengellisissä kielimuistomerkeissä esiintyy vielä yksiköllinen partitiivi tiettyjen verbien objekteissa. Nämä verbit muodostavat semanttisesti yhtenäisen ryhmän: 'etsiä', 'seurata', 'väijyä', 'kysellä', 'rukoilla/pyytää', 'olla huolissaan jstkn', 'surra', 'tahtoa', 'toivoa', 'odottaa', 'ikävöidä', 'tavoitella', 'himoita', 'isota', 'janota' (E. Itkonen 1972: 192). Tämä puute- ja pyrkimisverbien ryhmä on hyvin erikoisella tavalla yhtä aikaa vahvasti transitiivinen ja irresultatiivinen. Transitiivisuus johtuu siitä, että nuo verbit ilmaisevat tyyppisesti vahvaa mentaalista kohdentuneisuutta, ja irresultatiivisuus siitä, että tähän kohdentuneisuuteen liittyy toteutumattomuuden ja passiivisuuden implikaatio (vrt. mordvan ablatiiviverbeihin, joista vain pieni osa rinnastuu näihin saamen irresultatiiveihin).

Saamen edustus ja sen suhde yhtäältä mordvaan ja toisaalta itämerensuomeen antaa vahvan aiheen olettaa, että partitiiviobjekti oli jo varhaiskantasuomessa osa keskeistä sijasyntaksia. Näin oli kaiketi kantasaamassakin, mutta sittemmin partitiivi menetti asemansa paitsi monikossa, jossa se yleistettiin ainoaksi objektin sijaksi. Tämä syiltään hämärä kehitys merkitsi selvää kielen semanttista köyhtymistä ja oli suunnaltaan päinvastainen kuin partitiivin (yhä jatkuva) ekspansio itämerensuomessa. Saamen aiempi objektipartitiivi oli myös semanttisesti nykyistä itämerensuomalaista tyyppiä: äsken mainitut ruotsinsaamelaisten kielimuistomerkkien partitiiviobjektit todistavat vastaansanomattomasti, että objektin sijanvaihtelua säätelä aspekti niin kuin on laita yhä itämerensuomessa. Jos kuvitellaan, että nyky-suomessa akkusatiivi alkaisi vallata partitiiviobjektin alaa, luulisi, että pisimpään pitäisivät puolensa juuri mainituntyyppiset irresultatiivit. Tuo vanhan ruotsinsaamen edustus vaatii siis sijoittamaan aspektuaalisen objektin synnyn viimeistään varhaiskantasuomeen.

Mikä sitten on aspektiobjektin kehityksen *terminus post quem*? Kysymys liittyy kiinteästi siihen vähään, mitä aspektiobjektin synnystä on tähän mennessä sanottu. Selityksiä on kaksi. Toisen mukaan aspekti selittyy tiettyjen esikantasuomalaisten verbien pohjalta, ja toinen taas johtaa aspektin vieraan kielen mallista. Jälkimmäisessä tapauksessa aspektuaalinen objekti olisi kotiutunut kieleen vasta varhaiskantasuomen kaudella. Kumpikaan selitys ei kytke aspektia nominikvantifikaatioon.

Terho Itkonen juontaa varhaiskantasuomen objektisysteemin resultatiivi-

suosoppositio varhaisemmalta, ts. mordvalais-itämerensuomalaiselta ajalta. Se, että varhaiskantasuomessa »partitiivia lienee käytetty akkusatiivin ja nominatiivin asemesta irresultatiiviverbien objektin sijana», selittyy hänen mukaansa siltä pohjalta, että jo »mordvassa on ilmeisiä merkkejä tällaisen käytön alkeista» (1975: 37). Itkonen rinnastaa samalla mordvan »käytön» siihen »selväpiirteiseen järjestelmään», josta edellä mainitut ruotsinsaamen irresultatiiviverbit ovat muistomerkkinä. Koska hän viittaa samassa yhteydessä Erkki Itkoseen (1972: 169–172, 190–200, 210–213), hän kai tarkoittaa tämän tavoin, että koko itämerensuomelle leimaa-antava grammaattinen objektiaspekti olisi jollain tavalla saanut alkunsa tietystä pienestä ryhmästä suomalais-volgalaisia verbejä: niistä erikoislaatuisista puute- ja pyrkimisverbeistä, joita on partitiiviohjellisinä ruotsinsaamen muistomerkeissä ja jotka vastaavat osaa nykymordvan ablatiiviverbeistä. Miten tällainen kehitys olisi kulkenut, siitä ei kumpikaan tutkija tee selkoa.

Mordvan ablatiivi ja ruotsinsaamen partitiivirudimentti ovat tietenkin historiallisessa yhteydessä toisiinsa, mutta mordvan ja ruotsinsaamen välillä ei ole nähtävissä mitään erityistä suhdetta, joka selittäisi itämerensuomea. Mordva ja ruotsinsaame eivät silläänkään valaise objektiaspektia muuten kuin tarjoamalla *terminukset*. Hiukan paremmin olisivat asiat, jos mordvassa olisi joitain alkeita ablatiivin käytöstä irresultatiivisuuden merkitsimenä – kuten T. Itkonen ehdottaa – mutta tällöistä ei voi havaita (esim. Alhoniemi 1989: »— — suomessa objektipartitiivin voi aiheuttaa myös lauseen irresultatiivisuus. Tätä funktiota ei puolestaan mordvan ablatiivilla ole»). Ruotsinsaamen partitiivijäänteen ja itämerensuomen erosijaobjektin suhde on sekin ymmärrettävissä vain laajaa yleisen aspektikehityksen taustaa vasten, ei päinvastoin. (Vrt. myös Kont 1961: 48–49 ja Larsson 1981: 188–189.)

Ajatus syntaktisesta, ennen muuta partitiivin käyttöön liittyvästä vanhasta balttivaikutuksesta on peräisin Karl Kontilta (1959, 1961, 1963). Kysymystä on sittemmin käsitellyt Valentin Kiparski (1969) ja viimeksi, hyvin perusteellisesti Lars-Gunnar Larsson (erityisesti 1981 ja 1984; päinvastaisella kannalla on Terho Itkonen, esim. 1982). Balttilainen genetiivi – johon aiempi ablatiivi on sulautunut – vaihtelee nominatiivin ja akkusatiivin kanssa hyvin samaan tapaan kuin partitiivi ja nominatiivi/akkusatiivi itämerensuomessa. Se ilmaisee muun muassa objektien ja subjektien tarkoitteiden kvantitatiivista epämääräisyyttä, kun ilmaus on ainetyypinen (esimerkki liettuasta *Es dzeršu alus* (gen.) 'juon olutta') tai johtuu lauseen kielteisyydestä (esimerkki latviasta: *Man* (dat.) *ir cirvis* (nom.) 'minulla on kirves' : *Man nav cirvja* (gen.) 'minulla ei ole kirvestä'). Kvantitatiivisen epämääräisyyden ilmaiseminen on olennaisesti suppeampaa kuin itämerensuomessa:

mitään *Sitä käsikirjoitusta oli sängyn allakin* -tyyppisiä merkityksiä ei balttigenetiivillä voida sillään ilmaista (vrt. samantyyppiseen ranskan *de(s)*-partitiiviin).² Itämerensuomen objektin aspektuaaliselle sijanvaihtelulle ei ole kiistatonta vastinetta balttikielissä (joissa grammaattinen aspekti muistuttaa slaavilaista systeemiä, mutta on olennaisesti kehittymättömämpi). Larsson yhdistää kuitenkin itämerensuomen aspektin – tosin varovasti – balttikielten mahdolliseen malliin; hän muun muassa luettelee joukon »aterminatiivisia» verbejä, joiden genetiivirektio vastaa itämerensuomen partitiivia (1981 esim. 215–217, 1984). Sen tarkemmin hän ei aspektuaalisen objektin kehitystä kuvaakaan. Kont sen sijaan pitää objektiaspektia omapohjaisena kehittymänä (esim. 1963: 68; mutta hänkään ei selitä, miten se on voinut syntyä).

Balttivaikutuksen oletuksessa on eräs saameen liittyvä ongelma. Miksi saamessa olisi nimenomaan ja vain jälkiä objektiaspektista eikä subjektipartitiivista ja kieltopartitiivista, toisin sanoen niistä käytänteistä, jotka ovat todennäköisimpiä balttipiirteitä itämerensuomessa? Eikö tämä asiointila osoita noiden piirteiden tulleen kantasuomeen niin myöhään (lainana tai omana kehityksenä), etteivät ne ehtineet kantasuomeen kuten eivät useimmat balttilaiset lainasanatkaan (ks. T. Itkonen 1982: 432–433)?

Subjektipartitiivin puuttuminen saamesta on jokseenkin vaivattomasti selitettävissä toisinkin. Se lienee hävinnyt sen saman tasoittamistendenssin vaikutuksesta, joka (lähes) hävitti yksikölliset partitiiviobjektit mutta yleisti partitiivin monikollisen objektin ainoaksi sijaksi. Tällainen kaksijakoinen tulos on ymmärrettävä määräsuhteiden pohjalta. Partitiivisubjektin aiheutti varhaiskantasuomessa (kuten aiheuttaa nykyitämerensuomessa) 1) kiellon lisäksi vain 2) osa-/avokvantifikaatio mutta partitiiviobjektin syynä on kiellon ja kvantifikaation lisäksi ja niitä tärkeämpänä 3) irresultatiivinen/imperfektiivinen aspekti. Kun vielä lisäksi avokvantifikaatio koski lähinnä vain aine- ja monikollisia ilmauksia, oli partitiivin suhteellinen esiintymistajuus saamen esimuodossa selvästi suurin juuri monikollisissa ja aineobjekteissa. Monikolliset objektit erottuivat ryhmässään morfologisen tunnusmerkkisyytensä vuoksi ja tasoittuivat omaan suuntaansa.

Kieltopartitiivin katoaminen kielestä ei taas selity vaivattomasti. Sehän on ollut (vakiinnuttuaan) lähes puhtaasti syntaktinen käytänne, joka on esiintynyt kaikissa selväleimaisesti määrätyyppisissä lauseissa. Semanttinen sijanvaihtelu voi kaiketi tasoittua helpostikin, mutta voiko kieltolauseen merkki-

² Venäjässä – kuten muissakin slaavilaisissa kielissä – on hyvin samantapaista vaihtelua. Se ei kuitenkaan voi olla itämerensuomen vanhan opposition lähde. Itämerensuomi on päinvastoin voinut vahvistaa/lisätä puheena olevia piirteitä venäjän murteissa (Vahros 1959).

piirre kadota jäljettämiin? Oletankin alustavasti, ettei kieltopartitiivi ole varhaiskantasuomalainen ilmiö vaan kehittyi vasta keskikantasuomessa. Pohdin tuonnempana balttivaikutuksen osuutta sen kehitykseen.

3. Kehityksen kulku

On varmaa, että varhaiskantasuomessa oli nykyisen suomen preesensin tyyppinen aikamuoto ja sen rinnalla menneen ajan muoto, joka vastasi nyky-suomen imperfektiä (kielessä oli luultavasti nykyisten liittomuotojen semanttiset vastineet). Kutsuttakoon tätä menneen ajan muotoa preteritiksi. Varmaa on myös, että periaatteessa kaikkia verbejä voitiin käyttää preesens- ja preteritilauseissa.

Ja ainakin todennäköistä on, että jossain varhaiskantasuomen vaiheessa tuli mahdolliseksi soveltaa partitiivikvantifikaatiota kaikkiin niihin objekteihin, jotka olivat osittuvaa – siis lähinnä jaollista – tyyppiä. Näin kvantifioidaan nykyitämerensuomessakin kaikkia eksistentiaalilauseiden subjekteja ja niiden verbien objekteja, jotka eivät vaadi – aspektisyistä – objektia pakosta partitiiviin. Sekin on todennäköistä, että sekä objektin että subjektin partitiivikvantifikaatio oli vielä tässä vaiheessa pikemmin osa- kuin nykytyyppinen avo kvantifikaatio. Sellaiset lauseet kuin *Pöydässä on sitä jänistä* ja *Söin sitä jänistä* ilmaisivat osaa jostakin eivätkä – kuten nykyään – sellaista avointa määrää, johon sisältyy kokonaisuuskin yhtenä vaihtoehtona. Partitiivikvantifikaation kehityksen lähtökohtanahan on nimenomaan erosijalla ilmaistu 'pois jostakin' -tyyppinen osamerkitys. (Palaan tähän asiaan tuonnempana.)

Seuraavan sivun nelikentässä on jakoperusteena yhtäältä piirre RESULTATIIVISUUS ja toisaalta KVANTIFIOIVUUS. Resultatiivisuudella tarkoitan tässä verbin resultatiivisuutta: sitä että tämäntyyppisen verbin varaan rakentuva lause voi olla resultatiivinen (= ilmaista totaalisuutta ja muutosta; ks. edellä s. 375; mikään resultatiiviverbi ei aiheuta automaattisesti lauseen perfektii-visyyttä; huomaa esim. *Olen nyt räjäyttämässä sitä siltaa*). Irresultatiivinen on puolestaan verbi, joka ei salli lauseen resultatiivisuutta (paitsi sentyyppisissä poikkeustapauksissa kuin *Hänet ihailtiin piloille*; käytännössä resultatiivi- ja irresultatiiviverbien raja on liukuva, mutta tämä seikka ei ole käsillä olevan tutkimuksen kannalta relevantti). Esimerkkien varhaiskantasuomessa ei resultatiivisuusoppositiota ilmaistu millään tavoin: se liittyi vain tulkin-taan. Puhe onkin juuri siitä, miten syntyi järjestelmä, jonka avulla verbin resultatiivisuuden mahdollistamaa lauseen resultatiivisuutta alettiin ilmaista grammaattisesti. Lauseen kvantifioivuuksiin liittyy puolestaan ennen muuta objektin tarkoitteen laatuun: vain osittuvaa voi osakvantifioida.

	+KVANTIFIOIVA	-KVANTIFIOIVA
+ RESULTA- TIIVINEN	2 Söin ne nauriit Söin niitä nauriita Syön ne nauriit Syön niitä nauriita (fut.)	3 Siirsin isoäidin *Siirsin isoäitiä Siirrän isoäidin *Siirrän isoäitiä
-RESULTA- TIIVINEN	1 Muistin ne miehet Muistin niitä miehiä Muistan ne miehet Muistan niitä miehiä	4 Pelkään isoäitiä *Pelkään isoäidin Rakastan isoäidin *Rakastan isoäitiä

Kaavio kuvaa sitä (kuvitteellista) varhaiskantasuomen vaihetta, jossa jo oli täysin kehittynyt objektikvantifikaatio mutta ei vielä aspektia. Tähdellä merkityt lauseet olivat siis käymättömiä tuossa kielen vaiheessa mutta eivät myöhemmin; samoin on laita käyviksi merkittyjen ja futuriksi mainitun. (Esimerkit ovat ymmärrettävistä systistä äänteellisestä nykysuomea.)

3.1. Irresultatiiviverbilliset lauseet I

Lokerossa I on edusteilla irresultatiiviverbiin pohjautuvia lauseita, joiden objekti on kvantifioitavaa lajia. *Muistan niitä miehiä* tarkoitti lähes nykysuomalaiseen tapaan 'muistan tällä hetkellä osan niistä miehistä'. *Muistan ne miehet* merkitsi puolestaan 'muistan tällä hetkellä kaikki ne miehet'. Preteritilauseet vastasivat samaan tapaan nykysuomen imperfektilauseita. *Muistaa* onkin niitä harvoja nykykielen irresultatiiviverbejä, joihin voi liittää niin kvantitatiivisen partitiivi- kuin akkusatiiviobjektin. Mikään ei estä olettamasta, että ennen aspektin syntyä monet tai peräti kaikki varhaiskantasuomen irresultatiiviverbit olivat tätä tyyppiä. Sanottiin siis vaikkapa *Muistelen tällä hetkellä ne miehet*, kun kohteeksi ilmaistiin koko ryhmä, mutta *Muistelen tällä hetkellä niitä miehiä*, kun tarkoitettiin vain osaa objektilausekkeella mainitusta joukosta. Tällainen kvantifikaation mahdollisuus hävisi vasta sitten, kun *muistella*, *rakastaa*, *arvostaa*, *tuijottaa* ym. -tyyppisten verbien luontainen irresultatiivisuus aiheutti niille nykyisin aina pakollisen partitiivirektion.

Lokeron I lauseissa ei olisi voinut syntyä nykytyyppistä objektiaspektia. Tämä johtuu juuri niiden irresultatiivisuudesta: lauseet eivät ilmaise sellaista

muutoksellista tapahtumista, joka voi johtaa jonkin skeeman tai objektin tarkoitteen alan määräämään äärirajan saavuttamiseen. Samasta irresultatiivisuudesta johtuu, että tämmöisillä lauseilla oli (ja on yhäkin) objektin muodosta riippumaton aito preesens: osakvantifikaatio ikään kuin liukuu valmiina ajassa eteenpäin kuten subjektikvantifikaatioissa eikä ole vain jo päättyneen muuttumisen tulos.

3.2. Resultatiiviverbilliset lauseet I

Lokeron 2 lauseissa on sitten edusteilla resultatiiviverbi, jonka objekti on tyypiltään osakvantifioitavissa. Juuri tällaisista lauseista sai aspektuaalisen objektin kehitys alkunsa.

Varhaiskantasuomen akkusatiivilause *Söin ne nauriit* oli kaksimerkityksinen (päinvastoin kuin sen nykyvastine). Se tarkoitti ensinnäkin 'söin kaikki ne nauriit tiettyinä menneenä ajanjaksona'. Tämä on vastaavan lauseen ainoa nykymerkitys. Toisaalta sillä oli — esim. sellaisessa yhdistelmässä kuin *Söin ne nauriit, kun Ohto tuli* — progressiivinen merkitys 'olin syömässä niitä nauriita tietyllä menneellä hetkellä'. Vastaavanlainen suhde valitsee missä tahansa kielessä, jossa ei ole aspektia tai sitä osin korvaavia progressiivisia tempuksia. (Kuvatunlainen »kaksimerkityksisyys» on tietenkin kaksimerkityksisyyttä vain suhteessa vaikkapa nykykieleen, ei sama ilmiö kuin kielensisäinen synkroninen disemia; historiallisessa semantiikassa on yhtä kaikki eduksi operoida tämmöiselläkin kaksimerkityksisyydellä. Jos kuvatun vaiheen varhaiskantasuomessa oli spesifisesti progressiivisia *Olin syömässä* -tyyppisiä rakenteita, jotka saattoivat määrähdoin korvata *Söin*-tyyppin lauseet, kyseessä jo oli synkroninen, kielen järjestelmään itseensä sisältyvä kaksimerkityksisyys.)

Partitiivilause *Söin niitä nauriita* tunnusmerkkinen objektinsijoiheen oli puolestaan vain yksimerkityksinen (päinvastoin kuin vastaava nykykielen lause). Se tarkoitti 'söin osan niistä nauriista tiettyinä menneenä ajanjaksona'. Mitään progressiivista 'olin syömässä niitä nauriita' -merkitystä ei partitiivilauseella vielä ollut. Partitiivihan ilmaisi vain osakvantifikaatiota, ja tällaista kvantifikaatiota voidaan soveltaa vain päättyneeseen tai (futuuriesti) päättyneeksi kuviteltuun tapahtumiseen tai sitten irresultatiivi- ja intransitiivilauseissa semmoiseen jatkuvaan tilanteeseen, jossa osa : kokonaisuus -suhde säilyy (esim. varhaiskantasuomen *Muistan/muistelen niitä miehiä, Talossa on vielä niitä miehiä*). (Progressiivinen merkitys 'olen syömässä osaa niistä nauriista' on tietenkin kuviteltavissa mutta liian marginaalinen ollakseen tässä relevantti.)

Preesenslause *Syön ne nauriit* merkitsi joko progressiivisesti 'olen tällä hetkellä syömässä niitä nauriita' tai futuurisesti 'olen syövä ne nauriit / olen oleva syömässä niitä nauriita (tulevalla määrähetkellä)'. Partitiivilause *Syön niitä nauriita* oli vain futuurisesti tulkittava: 'olen syövä osan niistä nauriista'. Merkityssuhteet ovat siis futuuritulkinnan takia astetta monimutkaisemmat kuin preteritissä. Luultavaa onkin, että varhaiskantasuomen grammaattinen aspekti sai alkunsa menneessä aikamuodossa.

Partitiiviobjektillinen lause (*Söin niitä nauriita*) ilmaisi yhdenlaista keskeneräisyyttä: sitä, että syöminen tai muu temporaalisesti objektin tarkoitteen alaa valtaava eteneminen ei ollut saavuttanut ennen tapahtumisen päättymistä äärirajaansa, vaan oli peittänyt vain osan alasta. Vastaavasti resultatiivinen akkusatiivilause (*Söin ne nauriit*) ilmaisi progressiivisesti tulkittuna hieman toisenlaista keskeneräisyyttä: sitä, että itse tapahtuminen ja samalla siihen sisältyvä objektin tarkoitteen alaa valtaava eteneminen oli viitehetkellä vielä kesken (siis esim. *Söin juuri ne nauriit, kun Ohto tuli*). Ei-progressiivisesti tulkittuna akkusatiivilause taas ilmaisi yksiselitteisesti tekemisen loppuunsaatettua objektin tarkoitteen alan osalta.

Kuvatunlaiset semanttiset suhteet merkitsivät sitä, että samalla kun kielen transitiivilauseisiin oli levinnyt kvantifikatiivinen sijaoppositio, siinä oli alettu myös ilmaista yhdenlaista — voisi sanoa: esi-aspektuaalista — keskeneräisyyttä, mutta tätä hyvin lähellä oleva toinen keskeneräisyysmerkitys oli edelleen vailla spesifistä ilmaisua. Asetelma yksinkertaistui huomattavasti, kun tapahtui se lyhytsulunomainen hyppäys, että progressiivisuusmerkitys vaihtoi leiriä. Partitiivilause *Söin niitä nauriita* alkoi ilmaista kahta hiukan erityyppistä keskeneräisyysmerkitystä ja ainoastaan niitä: 1) 'söin niistä nauriista osan / niiden nauriiden syöminen jäi kesken' ja 2) 'niiden nauriiden syöminen oli kesken'. Akkusatiivilause *Söin ne nauriit* puolestaan alkoi ilmaista yhtä loppuunsaatettuusmerkitystä ja vain sitä: 'söin kaikki nauriit'. Kun muutos — oletettavasti pian — levisi morfologiseen preesensiin, lause *Syön niitä nauriita* alkoi ilmaista yksiselitteisesti keskeneräisyyttä menemättömässä ajassa ja *Syön ne nauriit* vastaavaa loppuunsaatettua. Ja mikä tärkeintä: mitään varsinaisia semanttisia tappioita ei muutoksessa syntynyt, ellei sellaiseksi lueta mahdollisen marginaalisen *Söin/syön niitä nauriita* -lauseen käyttöä merkityksessä 'olin/olen syömässä osaa niistä nauriista' (esim. kun minulle on annettu oma osani sadosta). — Esitän sanotun vielä kuvallisesti (preteritin osalta):

Söin ne nauriit	/ 'söin ne kaikki...' \ 'olin syömässä...'	<i>loppuunsaatettu</i> <i>keskeneräinen</i>
Söin niitä nauriita	_____ 'söin osan niistä...'	<i>keskeneräinen</i>

↓

Söin ne nauriit	_____ 'söin ne kaikki...'	<i>loppuunsaatettu</i>
	'olin syömässä...'	<i>keskeneräinen</i>
Söin niitä nauriita	/ 'söin osan niistä...' \	<i>keskeneräinen</i>

Kuvattu muutos ei olisi ollut motivoitu, ellei tietty aspektuaalisuus olisi keskeinen osa ihmisen kognitiota, ellei ihminen toisin sanoen hahmottaisi tapahtumisia ja tekemisiä kokonaisuudeksi ja näiden erityyppisiksi vastakohtiksi. Sitä, että aspektuaalinen hahmotus todella on osa kognitiota, tuskin tarvitsee erikseen todistella: maailman kielet antavat rikkaan kuvan mitä erilaisimmista tämän tendenssin ilmaisukeinoista.

3.3. Resultatiiviverbilliset lauseet II

Kaikkien resultatiivilauseiden objektit eivät ole tarkoitteiltaan jaollisia eivätkä edes osittuvia. Ja vaikka objektin tarkoite olisi osittuvakin, sitä ei puheessa ehkä hevin osakvantifioida. Olen merkinnyt lokerossa 3 olevan resultatiivilauseen *Siirsin isoäitiä* käymättömäksi, sillä varhaiskantasuomalaiset eivät tietävästi siirrelleet isoäitiensä osia paikasta toiseen. *Siirsin isoäidin* oli siis ainoa vaihtoehto. Tunnusmerkittömänä akkusatiivilauseena se merkitsi ennen aspektin syntyä sekä 'olin siirtämässä isoäitiä, kun — — että 'siirsin isoäidin'. Mutta kun objektiltaan kvantifioitavissa resultatiivilauseissa partitiivi oli saanut uuden progressiivisen merkityksen, oli selvää, että uudennos levisi muihinkin resultatiivilauseisiin. Niinpä lauseelle *Siirsin isoäitiä* tuli käyttöä; se alkoi merkitä progressiivisesti 'olin siirtämässä isoäitiä (kun...)'. Akkusatiivilause pelkistyi ei-progresssiiviseen merkitykseen 'Siirsin isoäidin'. Kieli siis rikastui asteen verran ilmaisukeinoiltaan. Preesensissä vastaava *Siirrän isoäitiä* tuli niin ikään käyttökelpoiseksi; merkitys oli — kuten nykyäänkin yhden tulkinnan mukaan — progressiivinen 'olen siirtämässä isoäitiä'. Akkusatiivilauseesta *Siirrän isoäidin* puolestaan tuli nykyisenlainen lähinnä futuurinen 'tulen siirtämään isoäidin'. (Tilanteessa, jossa siirrän isoäitiäni, voin vastata puuhani laatua koskevaan kysymykseen

yhtä hyvin *Siirrän isoäitini* kuin *Siirrän isoäitini*, mutta ainoastaan edellisessä tapauksessa kuvaan vain meneillään olevaa; jälkimmäisessä tapauksessa ilmaisen futuuristyyppisesti meneillään olevan tekemisen kokonaisluonteen ja päämäärän. Vrt. *Mitä olet tekemässä? – Puhkaisen tämän ilmapallon.*)

Juuri kuvattu aspektin kehityksen toinen vaihe oli muutoksena vähäinen: vain progressiivisen partitiivin leviämistä lähialueelle. Mitään uusia merkityksiä ei siinä syntynyt. Mutta pian tuli uusi – ja suuri – semanttinen hypäys.

Objektiltaan kvantifioitavat resultatiivilauseet ilmaisivat objektin sijallaan kahdenlaista aspektia: progressiivista (esim. *Syön juuri niitä nauriita*) ja tarkoitteen alan liittyvää (esim. *Söin niitä nauriita, ja sain mahani kipeäksi*). Juuri kuvatut ei-quantifioitavat lauseet ilmaisivat vain yhdenlaista aspektia: progressiivista (esim. *Siirsin häntä*). Oli siis syntynyt ikään kuin tilaus sellaiselle muutokselle, joka tekisi systeemistä tasapainoisen. Muutos tapahtuikin, kuten nykykielet mitä monimuotoisimmin osoittavat. Tuo muutos perustui siihen, että vaikka *Söin sitten niitä nauriita* -tyyppisessä lauseessa näennäisesti kvantifioidaan objektin alaa (vrt. subjektikvantifikaatio), niin samalla kvantifioidaan tapahtumista. On vain niin, että objektin tarkoitteen ala sanelee sen, milloin tapahtumisen ääriraja saavutetaan. Kehityksen uusimmassa vaiheessa tapahtumiskvantifikaatio irtosi – abstrahoitui – objektisidonnaisesta tarkoittekvantifikaatiosta.

Lauseparissa *Siirsin isoäidin/isoäitiä* ei kuvata liikettä kohti objektin säätämää konkreettista äärirajaa vaan etenemistä kohti lähinnä verbin määräämää, siis tapahtumistyyppistä riippuvaa loppupistettä. Kaikentyyppisillä siirtämisillä onkin oma skemaattinen kokonaishahmonsa, joka sanelee sen, mikä siirtäminen voidaan kvantifoida akkusatiivilla koko mitan täyttäväksi ja mikä taas on kvantifioitava partitiivilla keskenjääneeksi, osittaiseksi tms. Tämmöiset skeemat kuuluvat yhtäältä verbien leksikaaliseen sisältöön mutta toisaalta säätävät kontekstin ja objektin mukaan. *Siirtää*-tapauksessa skeeman mukaista kokonaissiirtämistä on esimerkiksi se, että siirrän isoäidin sovitusta paikasta toiseen tai määräpaikasta pois tai määräpaikkaan (*Siirsitkö isoäidin korituoliin?*); partitiivilla ilmaistavaa vain relatiivista tai skalaarista siirtämistä olisi vaikkapa se, että siirtäisin isoäitiä lattialla suuntaan tai toiseen (*Kuka on siirtänyt isoäitiä?*, *Siirsin vähän/metrin isoäitiä*). Vastaavasti jos teen sakkinaappulalla siirron, siirrän sen, mutta kun pysyn ruudun sisäpuolella, vain siirrän sitä. – *Siirtää*-verbin tyyppisiä ovat nykykielessä mm. *pestä* (*pesin sitä hiukan : sen puhtaaksi*), *kääntää* (*Käänsin sitä : sen*), *keittää* (*Keitin sitä vähän : Keitin sen kypsäksi*), *nostaa* (*Nostin kättäni : kätteni*).

Suirsin isoäitiä -tyyppinen lause tuli siis varhaiskantasuomessa käyttöön sellaisena *Söin niitä nauriita* tai *Rakensin taloa* -tyyppisen lauseen rinnakkaistapauksena, jossa objektin tarkoitetta korvaava skeema määrää loppuunsaoritetuuden rajan. Jokin *Ammuin peuraa* lause kävi mahdolliseksi periaatteessa samalla tavalla. Se kyllä kuvaa päättynyttä kokonaisu-hahmoista tapahtumista, jossa tapahtuu melkoista ja palautumatonta spatioaalisten suhteiden muuttumista — ihminen jännittää jousen ja sinkoaa sen avulla nuolen etäälle (vertaa *Heitin kiven, Ammuin nuolen*) — mutta skemaattiseen peuran ampumiseen kuuluu peuran kuoleminen; jos sitä ei tapahdu, tekeminen jää kesken ja sitä kuvaava lause on irresultatiivinen ja objektiltaan partitiivissa. (Vrt. myös *Hoidin häntä : Hoidin hänet terveeksi, Etsin häntä : Etsin hänet käsiini, Kannoin sitä : kannoin sen kotiin, Tutkin häntä : hänet* jne.)

Tapahtui siis se, että alkuun yhtä aikaa sekä objektin tarkoitetta että sen piirissä etenevää tapahtumista kvantifioinut sijaoppositio kehittyi yhdellä suunnalla ainoastaan tapahtumista kvantifioivaksi. Suhteutettuna subjektityyppiseen kvantifikaatioon — jota sovellettiin myös irresultatiiviverbien objekteihin — uusi asetelma on tämä:

subjekti- kvantifikaatio:	1. asteen objekti- kvantifikaatio:	2. asteen objekti- kvantifikaatio
tarkoite- kvantifikaatio	tarkoite- kvantifikaatio + tapahtumis- kvantifikaatio	tapahtumis- kvantifikaatio

Toisen asteen objektikvantifikaatio juontuu ensimmäisestä asteesta, mutta tämän suhde subjektityyppiseen kvantifikaatioon ei ole yhtä selkeä. Onhan objektin tarkoitekvantifikaatiolla juurensa myös suomalais-volgalaisessa ablatiivissa. — Nimitän tästä lähin ensimmäisen asteen objektikvantifikaatiota objektityyppiseksi tarkoitekvantifikaatioksi ja muita kahta subjektityyppiseksi tarkoitekvantifikaatioksi ja tapahtumiskvantifikaatioksi. (Myöhemmin puhun myös staattisesta ja dynaamisesta kvantifikaatiosta. Edellinen on yhtä kuin subjektityyppinen kvantifikaatio ja jälkimmäinen sama asia kuin objektiaspekti ilman progressiivisuutta.)

Pääosa varhaiskantasuomen resultatiivisista transititiiverbeistä oli epäilemättä semmoisia, etteivät ne sallineet puhdasta tapahtumiskvantifikaatiota,

oli niiden objekti millainen tahansa. Näin on nykykielessäkin. Esimerkiksi verbit *aiheuttaa, erottaa, heittää, jättää, lukea, menettää, ottaa, poimia, rikkoa, syödä, tappaa, vaihtaa* ovat tällaisia. Ne eivät toisin sanoen mahdollista *Siirsin isoäidin : Siirsin (vähän) isoäitiä* -tyyppistä oppositiota. Huomaa esim. **Aiheutin hänen kuolemaansa, *Jätin isoäitiä kotiin, *Otin Peniä mukaan metsälle, *Tapoin (vähän) peuraa*. Jokin *Luin kirjaa* tai *Söin peuraa* on mahdollinen, mutta tulkittuu välttämättä tarkoitekvantifikaation pohjalta (samoin *Aiheutin onnettomuuksia, Menetin taloja, Rikoin lupauksia*); ja progressiivisissa lauseissa tietenkin voi jaoton partitiiviobjekti liittyä mihin tahansa puheena olevista verbeistä (esim. *Tapan juuri sitä peuraa*).

Terho Itkonen nimittää vain viimeksi käsitellyn tyyppisiä verbejä resultatiivisiksi; sellaiset kuin äskeinen *siirtää* ovat hänen terminologiassaan resultatiivis-irresultatiivisia (1976: 176–180). Itkosen jaottelu perustuu käsittääkseni siihen näkemykseen, että transitiivilauseen tarkoitekvantifikaatio ja tapahtumiskvantifikaatio ovat niin eri asioita, että vain puhtaasti tapahtumiskvantifioitua lausetta voi kutsua irresultatiiviseksi (vrt. esim. *Söin puuroa* ja *Suurensin valokuvaa*, joista vain jälkimmäinen olisi irresultatiivilause). Itse pidän perusteltuna jakaa transitiiviverbit vain irresultatiiveihin ja resultatiiveihin: edellisten objektissa on aina joko rektionaalinen partitiivi (siitä pian jäljempänä) tai puhtaasti subjektityyppinen tarkoitekvantifikaatio (ks. edeltä lokero 1); jälkimmäisillä on objektissaan joko objektityyppinen tarkoitekvantifikaatio (joka jo on aspektuaalinen, koska mukana on tapahtumiskvantifikaatio) tai sitten puhdas tapahtumiskvantifikaatio. (Huomattakoon, että joissain tapauksissa objektityyppinen tarkoitekvantifikaatio ja tapahtumiskvantifikaatio lankeavat yhteen. Esimerkiksi jos sanon *Korjasin taloani pro taloni*, on aivan sama, tulkitaanko minun tarkoitaneen, että korjasin osan talostani vai että kohensin koko taloani asteen verran lähemmäksi täydellistä kuntoa. Toisaalta on tietenkin niin, että syntaksi tukee subjektityyppisen ja objektityyppisen tarkoitekvantifikaation yhdistämistä: lauseessa *Kattilassa on vähän puuroa* kvanttori määrittää objekti-NP:tä, samoin lauseessa *Lämmitin vähän puuroa*, jos se tulkitaan tarkoitekvantifioiduksi, mutta tapahtumiskvantifikaattorina *vähän* kvantifioi itse lämmittämistä.)

3.4. Irresultatiiviverbilliset lauseet II

Yllä kuvattujen semanttis-syntaktisten muutosten jälkeen varhaiskantasuomen tilanne oli suunnilleen se, että kielen transitiiviverbeistä oli 1) ehkä

noin kaksi kolmasosaa resultatiiviverbejä, joiden objekteissa esiintyi partitiivi objektityyppisen tarkoitekvantifikaation, progressiivisuuden tai tapahtumiskvantifikaation ilmaisimena ja 2) loput irresultatiiviverbejä, joiden objekti oli joko vain akkusatiivissa tai vain partitiivissa tai subjektityyppisen taroitekvantifikaation pohjalta jommassakummassa sijassa. (Määräsuhteet oletan nykykielten perusteella; laskelmieni mukaan kolmestasadasta suomen yleisimmästä transitiiviverbistä on parisensataa resultatiivisia.) Irresultatiiviohjektit kai saivat sijansa enimmäkseen samaan tapaan kuin subjektit (ks. edeltä 3.1), mutta on mahdollista, että kvantifikaatio ei ollut levinnyt kaikkien alkuaan akkusatiiviohjektillisten irresultatiivien piiriin. Pian kuitenkin pääsi vauhtiin kehitys, jonka tuloksena useimmat irresultatiiviverbit saivat pakollisen partitiivirektion.

Vain partitiiviohjektin saavat irresultatiivit olivat niitä – mordvan perusteella oletettavia – suomalais-volgalaisen kantakielen verbejä, joilla oli erosijarektio (ks. edeltä s. 378). Näiden adverbiaalinen komplementti tajuuttiin kai jo tässä vaiheessa objektiksi. Se, että nuo verbit olivat yleensä irresultatiivisia, ei ollut mikään sattuma, vaan johtui juuri »kvasiohjektin» erosijaisuudesta: kun komplementti ilmaisee lähtökohtaa, syytä, lähettä tms., verbi merkitsee luonteenomaisesti jotain muuta kuin tuon komplementin tarkoiteeseen kohdistuvaa toimintaa; se ilmaisee esimerkiksi liikettä pois-päin tai subjektin tarkoiteessa virinnyttä mentaalista tilaa. Tällöiset tapahtumiset eivät ole tyypiltään selkeän transitiivisia eivätkä totaaliseen muutokseen johtavia, siis resultatiivisia. Mutta kuten mordva vihjaa, ryhmän piirissä saattoi olla jokunen – semanttiselta motivaatioltaan hämärä – resultatiivikin. Yhtä kaikki tämä verbiryhmä oli pieni, ja on vaikea kuvitella, että sen verbien partitiivirektio olisi antanut mallin paljon suuremmalle ja sisäisesti heterogeeniselle varsinaisten irresultatiivien ryhmälle. (Lokerossa 4. s. 384 esimerkki *Pelkään iso äitiä* edustaa mainittua ryhmää.)

Syy objektien partitiivistumiseen irresultatiiviverbillisissä lauseissa oli yksinkertaisesti seuraava: kun resultatiiviverbillisiin lauseisiin oli tullut aspekti, joka määräsi tuon ryhmän resultatiivi-/perfektiivilauseiden objektin akkusatiiviin ja ryhmän irresultatiivi-/imperfektiivilauseiden objektin partitiiviin, irresultatiiviverbilliset lauseet rinnastuivat leksikaalis-semanttisista syistä jälkimmäisiin, jolloin niidenkin objektit partitiivistuivat. Pelkkä taroitekvantifikaatio siis kumoutui aspektin voimasta, kuten oli käynyt resultatiiviverbillisissä transitiivilauseissa.

Muutoksen jälkeen tilanne oli siis pääsääntöisesti se, että jos lauseessa oli objekti, tämä ilmaisi lauseen resultatiivisuutta (= perfektiivisyyttä) akkusatiivimuodollaan ja lauseen irresultatiivisuutta (= imperfektiivisyyttä) partitiivimuodollaan, johtuipa tuo lauseen irresultatiivisuus sitten suoraan lau-

seen verbin leksikaalisesta laadusta tai kuvattavan tapahtumisen luonteesta (ja puhujan näkökulmasta siihen). (Sanoin »pääsääntöisesti», koska pian otan puheeksi poikkeuksen.) Kuvaan seuraavassa muutamain esimerkein tuota muutosta.

Otan ensimmäiseksi esimerkiksi varhaiskantasuomen lauseen *Tönäisin hänet*, joka sai viimeksi kuvatussa muutoksen vaiheessa muodon *Tönäisin häntä*. Miksi sen objekti vaihtoi sijaa? Lausehan ilmaisi päättynyttä tapahtumista, jolla on tietty skemaattinen kokonaishahmo ja joka koskee objektin tarkoitteen koko alaa. Se ei siis ole vain rajattu vaan myös totaalinen aspektilta (ks. edeltä s. 387–390). Syy on se, että *tönäistä* on irresultatiiviverbi, joka ilmaisee kyllä spatiaalista liikettä mutta joka ei välttämättä ilmaise tilanteen muuttumista toiseksi. Voinhan vaikkapa *tönäistä* jotakuta niin, ettei tämä hievahdakaan. Verbiä kyllä voi ja on kai aina voinut käyttää resultatiivisestikin, jos liittää sopivan määritteen: *Tönäisin hänet laiturilta* (vrt. *Siirsin sen laiturilta* ja *Siirsin sitä*). (*Tönäistä*-verbiin rinnastuvat sellaiset kuin *koskea, vilkaista, häiritä, varoittaa, kieltää, tervehtiä* jne.).

Toiseksi esimerkiksi otan varhaiskantasuomen lauseen *Rakastan isoäidin*, joka muuttui muotoon *Rakastan isoäitiä* (ks. lokero 4 sivun 384 kaaviosta). Tälle muutokselle on helppo keksiä kaksikin syytä: lause ei ilmaise tapahtumista, jolla voisi olla jokin totaalinen kokonaishahmo, ja toiseksi lauseen verbi ei ole muutoksellinen (*Rakastin hänet littanaksi* käy kyllä nykyään laatuun kuten *Juoksin hänet littanaksi* tai *Viivyttelin hänet hermoraunioksi*, mutta näissä on jo kyse objektin perussijanvalinnan ulkopuolisista ilmiöistä). (*Rakastaa*-verbin tyyppisiä ovat nykysuomessa mm. *arvostaa, suosia, vihata, syyttää, totella, miellyttää, ajatella, pohtia, odotella*).

Esimerkin vuoksi voimme vielä olettaa varhaiskantasuomeen lauseen *Helpotin tehtävän*. Se on selvästi muutoksellinen, mutta muuttui kuitenkin muotoon *Helpotin tehtävää*. Akkusatiivivaihtoehdon puuttuminen johtuu siitä, että verbi ilmaisee vain asteittaista eikä ehdotonta muuttumista. *Helpottaa* tarkoittaa vain 'muuttaa helpommaksi', ei 'muuttaa helpoksi'. Sen sijaan vaikkapa *kuumentaa* tarkoittaa sekä 'muuttaa suunnassa, jossa kuumuus lisääntyy' (*Kuumensin sitä*), että 'muuttaa kuumaksi' (*Kuumensin sen*). *Helpous* ja *kuumus* ovat tietenkin suhteellisia asioita, mutta joksikin muuttaminen ja vain johonkin suuntaan muuttaminen ovat erillään ihmisen kognitiossa.

Irresultatiiviverbien objektien partitiivistumiselle ei ollut syytä ja mallia, ennen kuin kieleen oli syntynyt tarkoitekvantifikaatiosta riippumaton tapahtumiskvantifikaatio, siis puhdastyypinen aspekti. Muutos on siis suhteellisesti ajoitettu viimeinen tähän mennessä käsitellyistä. Ja koska monet verbit eivät ole pää- tai sivumerkityksiltään kovin selvästi resultatiivisia tai

irresultatiivisia ja koska juuri puheena olevissa tapauksissa erilaiset leksikaaliset hitausvoimat jarruttivat kehitystä, on oletettava, että ensi aallon jälkeen irresultatiivirektioiden yleinen partitiivistuminen edistyi ja levisi vitkaan.

3.5. Erikoistapaukset

Verbit ovat semanttisesti rikkaimpia kielen leksemeistä. Ne kuvaavat mitä erilaisimpia tapahtumisia, tiloja ja suhteita. Olisi kummallista, jos kaikki verbit asettuisivat siististi resultatiivisuus–irresultatiivisuus -jatkumolle (jolloin tämän puolivälissä olisivat »resultatiivis-irresultatiiviset» -verbit, joita voi yhtä luontevasti käyttää aspektin mukaan perfektiivisesti ja imperfektiivisesti, esim. *Rakensin taloa/talon* tai *Siirsin sitä/sen*). Esimerkiksi nykysuomessa on heterogeeninen joukko verbejä, joiden suhde resultatiivisuuteen on ongelmallinen. Terho Itkonen (1976) on nimittänyt niitä »kvasi-resultatiiviksi», siis näennäisesti resultatiiviseksi, koska ne voivat saada akkusatiiviohjettin kuten aidosti resultatiiviset verbit vaikka eivät semanttisesti olekaan selkeän resultatiivisia. En pidä nimitystä kovin onnistuneena, sillä se ei tee oikeutta kyseisten verbien omalle semantiikalle vaan ainoastaan suhteuttaa ne resultatiivisuuteen ja tämän morfologiseen tunnusmerkkiin. Puhunkin seuraavassa – ryhmän pienuuden tähden – vain erikoisverbeistä.

Edellä (s. 384) käytin *muistaa*-verbiä esimerkkinä irresultatiiviverbistä, jonka objektia kvantifioitiin varhaiskantasuomessa oletettavaan yleiseen tapaan puhtaan subjektityyppisesti: *Muistan ne miehet ' kaikki' / niitä miehiä 'osan'*. Esimerkkiverbi valaisi kyllä varhaiskantasuomea mutta oli muuten hieman harhaanjohtava. *Muistaa* näet kuuluu *nähdä, kuulla, tietää, tuntea* ym. -verbeistä koostuvaan kognitiivis(-perseptiivis)ten erityisverbien ryhmään, jolle on ominaista semanttinen kompleksisuus. Tämä kompleksisuus on mitä todennäköisimmin alkuperäistä, siis ainakin varhaiskantasuomeen palautuvaa.

Kullakin noista kognitiivisista verbeistä on ikään kuin kaksi merkitystä: punktuaalinen ja duratiivinen. Voisi suorastaan sanoa, että kuhunkin lekseemiin sisältyy punktuaaliverbi ja duratiiviverbi. Punktuaaliverbi on luonteeltaan ehdottoman resultatiivinen: sitä ei voi käyttää progressiivisesti vaan se ilmaisee aina päättynyttä tai futuurisesti sellaiseksi kuviteltua tapahtumista: sitä, että kokija/agentti saa mentaalisen yhteyden johonkin, siis tavoittaa jotain (vrt. *Näin/löysin sen, Näen/löydän sen huomenna; Tiesin/tunsin/tavoitin sen heti*). Kun tällainen ehdoton punktuaaliverbi saa partitiiviohjettin, syynä on staattinen, subjektityyppinen tarkoitekvantifikaatio (vaikka verbi on resultatiivi; vrt. *Näin/räjäytin niitä*). Objektityyppistä, toisin sanoen tapahtumista(kin) kvantifioivaa vastakohtaa ei ole, koska

punktuaalinen tapahtuminen ei etene/kehity/kumuloidu ajan suunnassa kuin minimaalisesti. Kyse on kuin pysäytetyn tai kestottoman tilanteen yksilulotteisesta kvantifikaatiosta. Jokin *Näin sitä* enempiä kuin eksistentiaalin *Tässä on sitä* ei voi ilmaista tapahtumisen keskeneräisyyttä tai skalaarisuutta kuten jokin *Siirsin sitä* tai *Rakensin aitaa*. (Eri asia on sitten se, että tapahtuu jotain sarjassa, esim. *Olin siellä kaksi tuntia, ja ehdin räjäyttää/nähdä niitä koko joukon*).

Kognitiivisiin verbeihin sisältyvä duratiivinen merkitys/»verbi» on puolestaan irresultatiivinen, vieläpä sellaista erityistä statiivista lajia, joka nykykielessäkin sallii subjektityyppisen tarkoitekvantifikaation (vrt. *Näen/omistan nyt ne/niitä, Eilen näin/omistin ne/niitä vähän aikaa*). Duratiivisuuden laatu vaihtelee ryhmän sisällä. Havaitsemisverbit ilmaisevat aitoa duratiivisuutta: tasaisena jatkuvaa tilaa tai prosessia (siksi esim. voi ehkä sanoa *Näin eilen isoäitiä ainakin kaksi tuntia*). *Tietää*-tyypin duratiivisuus on sen sijaan vain ajallisesti jatkuvaa valmiutta suorittaa punktuaalinen tunnistamis-, mieleenpalauttamis- tms. operaatio (siksi kai esim. *Tiesin/muistin eilen sen vuosi-luvun ainakin kaksi tuntia pro -- *sitä vuosilukua*; hiukan samaan tapaan sanotaan *Hallitsen tunteeni pro Hallitsen tunteitani*, kun puhe on kyvystä hallita mahdolliset tunteet).

Kognitiivisten verbien aspektikehitys on helposti kuvattavissa: subjektityyppinen tarkoitekvantifikaatio levisi niiden punktuaaliselle ja duratiiviselle käyttöalalle samaan aikaan kuin muihinkin transitiivilauseisiin. Tapahtumiskvantifikaation kehittyminen ei sitten enää koskenutkaan niitä. Punktuaalisen merkityksen kestottomuus ei sallinut temporaalista keskeneräisyyssuhteen tulkintaa ja siihen pohjaavaa sijaoppositiota, ja sama vaikutus oli duratiivisen merkityksen staattisuudella. Säilymiseen vaikutti varmasti sekin, että kognitiivisten verbien punktuaalinen merkitys ja siihen liittyvä sijaoppositio piti duratiivisenkin merkityksen niin erillään varsinaisista irresultatiiviverbeistä, ettei näiden rektion yleinen partitiivistuminen päässyt säteilemään vaikutustaan.

Kognitiivisten verbien rinnalla on nykysuomessa toinen ryhmä erityisverbejä, joka on tässä ainakin teorian kannalta relevantti. Tarkoitetaan *omistaa, sisältää, käsittää* (yksi merkityksistä), *kätkeä* (yksi merkityksistä) -tyyppisiä verbejä, joiden käyttö rinnastuu täysin intransitiiviseen eksistenssin, lokaalisuuden tms. ilmaisemiseen; huomaa subjektityyppinen tarkoitekvantifikaatio: *Omistan/omistin ne autot / niitä autoja, Laatikko sisältää/sisälsi ne aseet / niitä aseita, Kiinteistö käsitti ne saaret / niitä saaria, Se röttelö kätki sisäänsä Noste-konsernin laboratoriot/laboratorioita*. Tällaiset verbit ovat uusia (*omistaa* ja *sisältää*) tai merkitykseltään dynaamisesta primaarikäytöstä johdettuja (*käsittää* ja *kätkeä*; esim. *Minä*

kätkin sen laatikkoon > Laatikko kätkee sen), mutta mikään ei pakota epäilemään, etteikö tätä verbityyppiä olisi ollut jo varhaiskantasuomessa ja etteivätkö sen nykyiset edustumat olisi jatkoa vanhalle. Ja toisaaltahan tämä tyyppi sisältyy yllä käsiteltyihin kognitiivisiin verbeihin: näiden duraatiivinen merkitys vastaa tarkasti puheena olevaa statiivista verbiä (vrt. *Minä näen/omistan nuo talot / noita taloja*).

Se, että osa puheena oleva statiivinen verbityyppi jäi varhaiskantasuomessa aspektin ulkopuolelle ja säilytti tarkoitetta kvantifioivan sijaoppositiionsa, on semanttisesti sängen ymmärrettävää. Kuten esimerkeistään voi huomata, nuo verbit eroavat muista irresultatiiveista sikäli, että ne ilmaisevat pikemmin olemistyyppisiä relaatioita kuin jatkuvaa mutta luonteeltaan täyttymätöntä tapahtumista. Ero on sama kuin Comriella 1985: 25, 48–51: hän jakaa »kontinuaatiivisen» imperfektiivisyyden progressiiviseen ja ei-progressiiviseen (statiiviseen) haaraan; näiden ero on se, että progressiivinen tapahtuminen vaatii jatkuakseen energian syöttöä (esim. rakastaminen), mutta ei-progressiivinen tapahtuminen (esim. omistaminen) vain säilyy sillä (huomaa, kuinka *omistaa*-verbin objektin sija muuttuu, kun verbi dynaamistetaan: *Julle omistaa oldsmobilen > Julle omistaa kiihkeästi / yötä päivää sitä oldsmobileaan*). («Kvasiresultatiiveista» ja niistä käydystä keskustelusta ks. T. Itkonen 1976, Leino 1991: 159–168 ja Tommila 1986: 140–159.)

3.6. Avokvantifikaatio

Olemme nyt päässeet aspektin historian rekonstruoinnissa sellaiseen varhaiskantasuomen vaiheeseen, jossa oli viidenlaisia partitiivin ja akkusatiivin tai partitiivin ja akkusatiivin/partitiivin oppositioita:

1. Puhtaasti kvantifikaatiivinen, ei-aspektuaalinen sijavastakohta (esim. *Minä muistan ne pahantekijät / niitä pahantekijöitä*). Mahdollinen vain määrättytyypisissä irresultatiiviverbillisissä lauseissa, punktuaalisissa resultatiiviverbillisissä lauseissa ja *nähdä*-tyyppisten verbien lauseissa.
2. Progressiivisen (partitiivi) ja päättyneen (akkusatiivi/partitiivi) tapahtumisen vastakohta (esim. *Syön juuri naurista : Söin juuri nauriin/ naurista*). Mahdollinen vain resultatiiviverbillisissä lauseissa. Aspektuaalinen oppositio.
3. Oppositio, joka ilmaisee yhtä aikaa sekä tarkoite- että tapahtumiskvantifikaatiota (*Rakensin eilen kodan/kotaa*). Mahdollinen vain resultatiiviverbillisissä lauseissa. Aspektuaalinen sijavastakohta.
4. Pelkkä tapahtumiskvantifikaatiota ilmaiseva vastakohta (*Nostin kätteni/kätteni*). Mahdollinen vain resultatiiviverbillisissä lauseissa. Aspektuaalinen oppositio.

5. Leksikaalisen irresultatiivisuuden ja resultatiivisuuden vastakohta (esim. *Rakastan sinua : Nostan sinut/sinua*). Edustaa kolmatta aspektuaalisen opposition tyyppiä progressiivisuuden ja grammaattisen lauseaspektin rinnalla.

Luettelo kuvaa jo aika hyvin sellaista nykyitämerensuomalaista kieltä kuin suomi. Mutta on siinä ainakin yksi puute. Sen tarkoite- ja tapahtumiskvantifikaatiot pitäisi muuttaa osatyypisistä avotyypisiksi, jotta se kelpaisi suomen kuvaukseksi. Nykykielessähän jokin *Söin aikani kuluksi niitä nauriita* voidaan tulkita myös niin, että tulin syöneeksi kaikki nauriit (samoin on subjektikvantifikaatiossakin; lause *Pihalla on niitä uusia naapureita* ei sulje pois sitä vaihtoehtoa, että kaikki uudet naapurit ovat pihalla). Avokvantifikaatio ei rajoitu vain tarkoittekvantifikaatioon. Lause *Opetin eilen Tuttelia uimaan* ei kiellä, etteikö Tutteli olisi ehkä oppinut uimaan (vrt. *Opetin eilen Tuttelin uimaan*; samoin *Myin eilen autoani/autoni*, joissa partitiivilause ilmaisee itse tekemistä ja akkusatiivilause tekemisen tulosta). Monessa tapauksessa partitiivin motivaationa on se, että puhujan kannalta ei ole relevanttia ilmaista, että toiminta on johtanut tulokseen. Toisaalta usein se, että lause ei ilmaise loppuunsaoritettua, provosoi osatulkinnan. Jos vaikkapa kysyn, *Saanko syödä sitä piirakkaa* (pro *piirakan*), viestin partitiivilla, että aion syödä vain osan piirakasta (ja sitten koko piirakan syötyäni voin tietenkin todistaa, että partitiivi salli myös muun tulkinnan). Kaiken kaikkiaan hyvin monet kontekstuaaliset ym. tekijät vaikuttavat siihen, saako partitiivi laajemman avo- vaiko suppeamman osatulkinnan. – Teen seuraavassa lyhyesti selkoa siitä, milloin ja miksi avokvantifikaatio korvasi alkuperäisen osakvantifikaation.

Sellaisilla jo ennen varhaiskantasuomea käytetyillä lausetyypeillä kuin *Join vettä* ja *Söin sitä jänistä* oli tietty merkitysero, vaikka kumpikin ilmaisi erosijaisesti 'osa jostakin / pois jostakin' -merkitystä. Se kokonaisuus, josta ammennan osan juodessani vettä, voi olla abstrakti 'kaikki vesi'. Suhde kokonaisuuteen on siis toisenlainen kuin tapauksessa, jossa vaikkapa syön osan konkreettisesta jäniksestä. Niinpä *Juon vettä* -tyyppisten lauseiden 'osa'-merkitys korvautui tietynlaisella indefiniittisyysmerkityksellä: 'juon ennalta esittelemättömän tai ennalta kvantitatiivisesti määrittämättömän erän vettä' (vrt. *Join sen veden* ja *Saisinko myös veden*; samantyyppistä kehitystä on ollut muuallakin, esim. romaanisissa kielissä). Tässä vaiheessa partitiivi-ilmaus olikin jo saanut avokvantifioitun luonteen: se ilmaisi primaaristi laatua – siis esim. mitä juodaan – ja tämä funktio oli pyyhkinyt jo alkuaankin irrelevantin 'osa'-merkityksen pelkäksi tulkintavaihtoehdoksi. Muutos pohjautui viime kädessä siihen, että tällainen lause rinnastuu läheisesti universaaliin eksistenssikvantifikaatioon, toisin sanoen siihen, että

ilmaistaan jonkin laatuista olemassaoloa ottamatta kantaa määrään (vrt. suomen *On olemassa ihmisiä/puita/maata/vettä*, joissa partitiivilla on puhtaasti eksistentiaalinen luonne).

Kuvatonlainen perustyyppinen avo-/eksistenssikvantifikaatio liittyi oletettavasti jo varhain kaikenlaisiin jaollistyyppisiin objekteihin ja pian myös vastaaviin subjekteihin. Vähitellen myös jaotontarkoitteiset (mutta osittuvat) objektit ja subjektit saivat saman merkityksen – mutta vain sekundaarivaihtoehdoksi. Jokin *Tässä on vielä sitä taloa* ilmaisi ja ilmaisee yhäkin vain osaa, mutta vaikkapa *Pöydässä on nyt sitä majavaa* alkoi sallia jo varhaiskantasuomessa tulkinnan 'pöydässä on nyt se majava jaolliseksi kokonaisuudeksi käsitettynä' (ks. esitystäni 1988; tällainen jaottoman määräyksilön jaolliseksi käsittäminen on itämerensuomalaisen partitiivin erikoisuuksia; romaanisella tai balttilais-slaavilaisella taholla ei ole sille vastinetta). Kun sitten kieleen syntyi aspekti, avokvantifikaatio transponoitui tapahtumiskvantifikaatioon: partitiiviojektilliset lauseet alkoivat määräkonteksteissa ilmaista primaaristi tapahtumisen laatua ottamatta kantaa keskeneräisyyteen ja loppuunsaorittuuteen. Jokin *Jahtasin eilen karhua* alkoi siis ilmaista, mihin kategoriaan tekeminen kuului, eikä sitä, että tekeminen olisi välttämättä jäänyt skemaattisesti vahaaksi. Tällaisen lauseen tarkka vastine on vaikkapa *Tulipa syödyksi jänistä*, jossa ilmaistaan vain tekemisen ja sen kohteen laatu, mutta ei sanota, kattoiko tekeminen tarkoitteen koko alan vai jäikö siltä osin kesken. Kehityksen tämä askel on mitä ymmärrettävimpin yleistä aspektologista taustaa vasten. Esimerkiksi venäjässä tällainen prosessimerkitys on yksi muoto imperfektiivistä aspektia (esim. jokin *Včera ja čital etu knigu* 'luin eilen tätä kirjaa' voi tulkittua niinkin, että ehkä luin koko kirjan mutta en katso relevantiksi informoida tästä kuulijaa). Tapahtui siis se, mikä objektiaspektin kehityksessä muutenkin: inhimilliseen kognitioon kuuluva aspektuaaliteetti oli ikään kuin vastaanottamassa partitiivin grammaattista aspektikehitystä, kun tämä oli omin voimin ponnistanut irti ahtaasta erosisjasanttiikasta.

3.7. Kieltopartitiivi

Toinen puute sivulla 395 olevassa oppositioiden luettelossa on se, että siitä puuttuu nykykielelle leimaa antava lauseen sisällöllisen kielteisyyden aiheuttama partitiivisuus (esim. *Et ostanut autoa, Ostitko autoa*). Jos tämän liittäisi mukaan, kaavioon ja luetteloon tulisi yksi partitiivin ja vaihtoehdon välinen oppositio lisää. Mutta ei ole ehdottoman varmaa, että jo varhaiskantasuomessa oli kiellon aiheuttama partitiivi. Saamessa ja mordvassa ei näet ole mitään, mikä viittäisi kieltopartitiiviin. Saamesta tuo käytäntö on

joko hävinnyt tyystin tai sitä ei ole kielessä koskaan ollutkaan (kuten on mordvan laita).

Kieltopartitiivia on pidetty yhtenä vahvimista sitä hypoteesia tukevista todisteista, että nykytyyppisen partitiivin kehitys olisi vieraan vaikutuksen motivoimaa ja ohjaamaa. Balttikielissähän nominatiivi/akkusatiivi vaihtuu genetiiviin kiellon vaikutuksesta samaan tapaan kuin itämerensuomessa nominatiivi/akkusatiivi partitiiviin (ks. Larsson 1981: 199–208). Ja kun on jokseenkin varmaa, että balttilaiset mallit ovat ainakin jossain määrin ja melko varhain edistäneet etenkin subjektin sijanvalinnan kehitystä varhaiskantasuomessa, niin luulisi kieltopartitiivin tarttuneen viimeistään keskikantasuomessa.

Toisaalta juuri kieltopartitiivin tyyppinen ilmiö olisi voinut kehittyä omaltakin pohjalta. Esimerkiksi baskissa partitiivi esiintyy nimenomaan kielto- ja kysymyslauseessa (esim. *argirik ez da 'ei ole valo a'*, Lafitte 1962: 438). Terho Itkonen luonnostelee kantasuomen kehityksen tällaiseksi: »— — partitiivin käyttö objektin ja subjektin sijana kieltolauseissa on ymmärrettävissä ims. kielten sisäisistä edellytyksistä käsin. Käsittääkseni se selittyy vaivattomasti, jos ajatellaan sen lähteneen liikkeelle tapauksista, joissa vastaavan myöntölauseen akkusatiiviobjekti ja nominatiivisubjekti ovat ilmaisseet nimenomaan määräistä, ts. ylijäämän kieltävää paljoutta. Lauseet *Join (kai-ken) veden, Kaadoin (kaikki) puut* ovat tämmöisiä tapauksia; niitä vastaavia lauseita, joissa partitiivi on jo varhaiskantasuomessa ilmaissut epämääräistä paljoutta, ovat olleet *Join vettä, Kaadoin puita*. Epämääräinen paljous sisältää itse asiassa kokonaisen asteikon tapauksia: *Join paljon vettä, Join jonkin verran vettä, Join tilkkasen vettä*, ja juuri tämän asteikon ääritapaus on *En juonut (yhtään) vettä*. Partitiivin selitys on tässä.» (1982: 433.)

Tätä kieltopartitiivin selitystä on vaikea pitää vakuuttavana. Jos näet sanon, että joku on juonut epämääräisen paljouden, siis jonkin verran, en kai salli enkä tarkoita tulkintaa, että tuo joku ei ole juonut tippaakaan. Ja jos ei tulkitse Itkosta sananmukaisesti, voi ajatella hänen tarkoittaneen, että asteittainen määrän väheneminen ikään kuin provosoi täyteen kieltoon skalaa-ristyyppisen muodon. Tämä taas ei tunnu psykologisesti uskottavalta: täysi kielto on kai ajattelussamme paljon enemmän kuin asteittaisen vähenemisen raja-arvo.

Kieltopartitiivin kehitys selittyy luontevammin, kun lähdetään suoraan *Join vettä, Kaadoin puita* -tyyppisten, jo avo- pro osamerkityksen saaneiden lauseiden negaatioista *En juonut vettä, En kaatanut puita*. Näissä yksinkertaisesti kielletään se mahdollisuus, että join jonkin määrän vettä tai että kaadoin jonkin määrän puita: en siis juonut mitään määrää vettä enkä kaatanut mitään määrää puita. Tämä ei ollut vielä mikään kieltopartitiivin

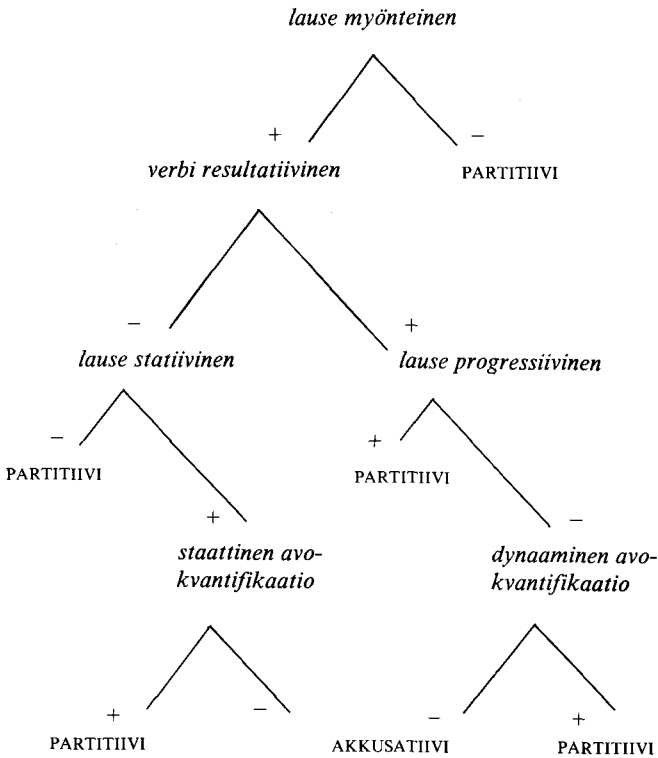
kehitysaskel. Tuskinhan enää kehityksen tässä vaiheessa oli mitään *En juonut veden* -tyyppistä lausetta puolustamassa asemiaan, kun myönteinen *Join veden* 'join vettä' oli jo väistynyt. Kehitysaskel otettiin vasta sitten, kun *En juonut vettä* -tyyppiä alettiin suhteuttaa keskenään kilpailevaan *En rakentanut talon – En rakentanut taloa* -pariin. Edellinen oli alkuperäistä tunnusmerkitöntä kieltolausetyyppiä, ja sellaisen kanssa jälkimmäinen tuskin pystyi kilpailemaan ennen avomerkityksen syntyä. Kun *Rakensin taloa* oli – suhteellisen myöhään – saanut potentiaalisen tulkintavaihtoehdon 'rakensin jonkin osan taloa tai talon kokonaan', tuli vastaavan kiellon merkitykseksi *En juonut vettä* -tyyppinen 'en rakentanut mitään osaa talosta enkä sitä kokonaankaan'. Tämä on se rakentamistapahtuman looginen ja täydellinen kieltö, mihin lausumalla voidaan kuvitella tähdätynkin. Kun se vielä rinnastui jaollisobjektisiin kieltolauseisiin, voitto alkuperäisestä *En rakentanut talon* -tyypistä oli ymmärrettävä. Aivan samalla tavalla partitiivista tuli kielteisten tapahtumiskvantifioitujen lauseiden objektin sija. (Sannottu pätee myös eksistentiaalilauseiden subjekteihin).

Kuten huomataan, kaikenkertymissä lauseissa esiintyneen kieltopartitiivin edellytyksenä on ollut luontaisesti jaotontarkoitteisten mutta osittuvien objektien avokvantifikaatio. Käytännön kehitys voidaan siis ajoittaa suhteellisesti ja toisaalta käsittää johdonmukaiseksi tulokseksi partitiivin käytön innovaatioista. Tällä en tarkoita, että kieltopartitiivi olisi kehittynyt täysin riippumatta vieraasta mallista. Pikemminkin käsitän sen rinnastuvan partitiivisubjektiin siinä mielessä, että kumpikin kyllä on ymmärrettävissä kielen omalta pohjalta mutta että kummallekin on tarjolla myös interferenssiselitys; niinpä on perustelluinta olettaa, että kehitykselle on oma pohja ikään kuin antanut materiaalin ja vieras vaikutus suunnan ja vauhtia. Joka tapauksessa kieltopartitiivin kehitys on vienyt runsaasti aikaa. Se että tästä nykykielessä luonteenomaisesti kiellon syntaktisena merkitsimenä toimivasta käytänteestä ei ole jälkiäkään saamassa, antaa aiheen sijoittaa sen synnyn vasta keskikantasuomeen.

Aspektiin kieltopartitiivi ei kytkeydy vain geneettisesti. Kaikki aspektuaalisuus voidaan käsittää kokonaisuuden ja ei-kokonaisuuden vastakohtaksi. Osa ja keskenjääneisyys/-eräisyys ovat yhdenlaisia kokonaisuuden vastakohtia (= vastakohtia kokonaisuudelle sen 'kaikki'-mielessä). Avomäärä (= ei välttämättä kaikki) on vastakohta kokonaisuudelle, kun tämä käsitetään nimienomaan määrärajaiseksi. Ei osakaan – siis se, mitä kiellossa ilmaistaan – on kolmannen tyyppinen kokonaisuuden antiteesi.

3.8. Kokonaiskuva

Edellä kuvattu kehitys johti seuraavassa kaaviossa hahmoteltuun sijnääräytymissysteemiin. Kuten nähdään, lauseen ollessa kielteinen objekti on partitiivissa. Samoin on silloin, kun lauseen verbi on irresultatiivinen ja lause merkitykseltään normaali ei-statiivinen (esim. *Tarkastelen/rakastan/edustan sitä*). Jos lause on poikkeuksellisesti statiivinen, objektin sijaan ratkaisee subjektityyppinen eli staattinen kvantifikaatio (*Laatikko sisältää ne korut / niitä koruja*). Jos taas lauseen verbi on resultatiivinen, objekti on aina partitiivissa, kun lause on (tempukseltaan) progressiivinen (esim. *Kaadan tätä taloa*). Jos resultatiiviverbillinen lause kuvaa jotain päättynyttä tai semmoiseksi ajateltua, objektin sija on partitiivi tai akkusatiivi sen mukaan, saavuttaako tai onko tapahtuminen saavuttanut objektin tarkoitteen tai sitä korvaavan skemaattisen kokonaishahmon säätämän loppupisteen (esim. *Siirsin ne kivet – Siirsin niitä kiviä*; jälkimmäisellä lauseella on kaksi dynaamis-kvantifikaatiivista avotulkintaa: puhdas tapahtumiskvantifikaatio ja objektityyppinen tarkoitekvantifikaatio). Jos lauseen verbi on erikoistyyppi-

nen kuten *nähdä*, sen sija voi määräytyä staattisen kvantifikaation perusteella, vaikka verbin käyttö olisi resultatiivista. Sitä vaihtoehtoa kaavio ei esitä. — Jos kaavioon sijoittaisi akkusatiivin vaihtoehdoksi nominatiivin, kuvaus (vasen eli irresultatiivisuuspolku) kattaisi myös eksistentiaali- ja niitä lähellä olevien muiden intransitiivilauseiden subjektien sijanvalinnan.

Tähän lopputulokseen johtanut kehitys voidaan tiivistää seuraaviin seitsemään kohtaan (1–5 noudattavat tapahtumien oletettua järjestystä: kaksi viimeistä kohtaa ovat vastaavassa suhteessa vain keskenään):

1) Aspektuaalisen objektin kehityksen lähtökohtana oli suomalais-volgalaisen (tai pikemmin suomalais-mordvalaisen) kauden separatiivi, jota käytettiin alkeellisena osaobjektina ja toisaalta myös kvanttorillisena subjektina/objektina (siis eräänlaisena partitiiviattribuuttina).

2) Balttilaisvaikutus antoi sysäyksen sille, että mainitulta pohjalta syntyi varhaiskansasuomeen erosijan ja vanhojen subjektin ja objektin sijojen välinen kvantifikaatio-oppositio: kokonaisuus *contra* osa. Se koski vain objektien ja subjektien tarkoitteita. Resultatiiviverbien objektien osalta tämä merkitsi semanttisesti jo jonkinlaista tapahtumisen keskeneräisyyden ilmaisemista, mutta mitään grammaattista aspektia ei vielä ollut.

3) Seuraavassa vaiheessa aspekti otti sen ratkaisevan grammaattistumisaskelen, että partitiivi levisi päättynyttä mutta objektin tarkoitteen alaa osalta kesken jäänyttä tapahtumista ilmaisevista lauseista progressiivisiin lauseisiin. Nyt partitiivi oli jo puhdas imperfektiivisen aspektin ilmaisimen osittuvatarkeitteisissa resultatiiviverbillisissä lauseissa. Samalla akkusatiivi-/nominatiivisijasta tuli vastaavan päättyneen ja objektin tarkoitteen osalta loppuunsaatetun tekemisen ilmaisimen. Subjektityyppinen staattinen kvantifikaatio sai siis vastineekseen objektityyppisen dynaamisen tarkoittekvantifikaation.

4) Aspekti levisi seuraavaksi kaikkien resultatiiviverbien piiriin, ja samalla aspektuaalinen tapahtumiskvantifikaatio itsenäistyi: se alkoi ilmaista tapahtumisen loppuunsaatettua *versus* keskeneräisyyttä sellaisissa lauseissa, joissa muutos ei koske objektin tarkoitteen alaa. Loppuunsaatettuuden mitaksi tuli nyt tapahtumisen skemaattinen kokonaishahmo, joka määräytyi paitsi verbin myös objektin ja koko kontekstin pohjalta.

5) Kun resultatiiviverbillisissä lauseissa nimenomaan lauseen resultatiivisuus/irresultatiivisuus (= perfektivisyys/imperfektiivisyys) vakiintui ratkaisemaan objektin sijan, alettiin myös irresultatiiviverbillisten, toisin sanoen aina irresultatiivisten (= imperfektiivisten) lauseiden objektit merkitä partitiivilla. Näin aspektioppositio sai leksikaalisen ulottuvuutensa.

6) Osakvantifikaatio muuttui vähitellen avokvantifikaatioksi. Muutos oli kai tapahtunut hyvin varhain niissä lauseissa, joiden subjekti/objekti oli jaol-

lista tyyppiä: 'pois jostakin aineesta' (> 'osa jostakin aineesta') > 'avomäärä jotakin ainetta'. Myöhempään vaiheeseen sijoittuu jaottomaan mutta osittuvaan kohdistuvan partitiiviviittauksen tulkinnan muuttuminen myös kokonaisuuden sallivaksi ja toisaalta tapahtumisen osa- eli keskenjääneisyystulkinnan vastaava laajeneminen pelkän prosessivaihtoehdonkin sallivaksi.

7) Kieltopartitiivi – jonka kehittymiseen balttivastineella on todennäköisesti ollut jonkinasteinen osuus – tuli semanttisesti luontevaksi avokvantifikaation vakiinnuttua kaikkeen tarkoitekvantifikaatioon: 'ei mitään' on 'jokin osa tai kaikki' -kvantifikaation looginen kielto. Kieltopartitiivi levisi kaikentyyppisiin lauseisiin ehkä vasta keskikantasuomessa.

Merkille pantavaa tässä kokonaiskehityksessä on se, että objektiaspekti ei vastaa mitään baltti- tms. kielen systeemiä vaan on sillä ään täysin omalajinen kehitymä. Toisaalta objektiaspekti on kausaalissa suhteessa sellaisiin partitiivikäytänteisiin, joilla on tarkka ulkoinen vastine balttikielissä. Koska balttikieliset ovat esimerkiksi sanastollisesti vaikuttaneet vahvasti kantasuomeen, on oletettavaa, että myös partitiivin historiassa niillä on tietty osuutensa. Luonnehtisin tuota osuutta resonanssiksi. Tällä tarkoitan sitä, että kun vaikutuksenantajakielen määrälliö saa kaikupohjaa vaikutuksenottajakielen vastaaventyypisestä ilmiöstä, voi käydä niin, että jälkimmäisessä kielessä syntyy tältä pohjalta jotain uutta, joka ylittää kummankin lähtökohdan laadullisesti ja määrällisesti. Näinhän juuri kävi varhaiskantasuomessa, kun omien partitiivikäytänteiden ja balttigenetiivin mallin pohjalta syntyi ensin laajakäyttöinen kvantifikaatiivinen subjekti- ja objektipartitiivi ja sitten varsinainen aspektuaalinen objekti. (Olisi syytä tutkia, onko lukuisien kantasuomalaisen uudennoksien joukossa enemmänkin resonanssin satoa. Olihan tuon vaiheen vauhdikas muuttuminen nimenomaan reaktiota tiettyihin indoeurooppalaisiin kieliin, joihin oltiin pelkkää naapuruutta läheisemmissä suhteissa. Kantasuomen historiasta ks. Posti 1953.)

Aspektikehityksen resonanssiselitys hyväksyy oletuksen jossain vaiheessa merkittävästään vieraasta vaikutuksesta.³ Toisaalta se käsittää kehityksen kulkeneen johdonmukaisesti alkel askeleelta ja niin, ettei ulkoista vaikutusta tarvitsisi ottaa kuvauksessa huomioon, ellei muuten olisi pakko olettaa kantasuomen balttikosketuksia pitkällisiksi ja syvällisiksi. Ja tällöisen joh-

³ Terho Itkonen ajattelee balttivaikutuksen »olleen enintään katalysaattori, joka on kiihdyttänyt muutenkin alullaan ollutta kehitystä» (1982: 433). Tällöinen katalysaattorimalli eroaa koko lailla resonanssiselityksestä: balttivaikutus ei käsittääkseni toiminut vain muutoksen vauhdittajana vaan laukaisi muutoksen ja osin suuntasikin sitä.

donmukaisen, semanttisesti motivoitun kehityksen tulos on niin ikään looginen ja semanttisesti läpikuultava systeemi. Vahvan balttivaikutuksen kannalla oleva Larsson on tässä suhteessa aivan eri mieltä: hänen mukaansa itämerensuomen partitiivinkäyttö ei muodosta yhtenäistä ja johdonmukaista systeemiä eikä sen kehitys ole edennyt loogisesti, mikä johtuu nimenomaan siitä, että balttikielten malli on tiettyssä vaiheessa ikään kuin murtautunut kantasuomen oman systeemin ja omapohjaisen kehityskulun (1981: 222). Uskon tutkielmani osoittavan, että sanottu ei päde ainakaan objekti- ja subjektipartitiiviin.

4. Myöhemmät vaiheet

Itämerensuomen objektiaspekti oli jo jokseenkin nykyisenlainen siinä vaiheessa, kun keskikantasuomen kausi alkoi etäännyttää kantasuomea kantasuomesta. Tuossa vaiheessa alkoivat myöhäiskantasuomen murrerajat vähitellen hahmottua. On vakiintunut tavaksi puhua kolmesta myöhäiskantasuomen päämurteesta: etelä-, itä- ja pohjoiskantasuomesta (T. Itkonen esim. 1984). Eteläkantasuomen puhtaampia jatkajia ovat viro ja liivi ja pohjoiskantasuomen sekoittumattomimpia seuraajia suomen ei-lounaiset länsimurteet. Itäkantasuomalaisista pohjaa on viron etelämurteissa ja vatjassa sekä toisaalta pohjoiskantasuomen peittämänä vepsässä ja muissa itämerensuomen koillisryhmän kielissä. Kolmijakoisesta murrepohjasta huolimatta nykyitämerensuomi jakaantuu selvästi vain kahtia: eteläryhmään (viro, liivi ja vatja) ja pohjoisryhmään (muut kielet). Objektiaspektinkin kannalta vain tämä jako on relevantti.

Ainoa huomattava varhaiskantasuomen jälkeinen uudennos objektin sijanvalinnan alueella tapahtui nimittäin eteläkantasuomen tai sen keskeisen jatkajan, varhaisen pohjoisviron piirissä. Tapahtui se, että edellä erikoisverbeihin lukemani *nähdä-* ja *tietää-*tyypin kognitiivis(-perseptuaalis)et ja oletettavasti muutkin erikoisverbit mukautuivat yleiseen irresultatiivikantaan ja saivat yksinomaisen partitiivirektion. Muutos löi itämerensuomen eteläryhmään oman leimansa, ovathan nämä verbit kielessä kuin kielessä sangen taajakäyttöisiä. Muutama esimerkki nykyvirosta: *Ma nägin seda poissi eile* 'näin eilen sen pojan', *Tunnen su venda hästi* 'tunnen hyvin sinun veljesi', *Mäletasin seda nime* 'muistin sen nimen', *Ma nägin teda tulevat* 'näin hänen tulevan'. Tällöinen muutos oli mahdollinen sikäli, että näiden verbien merkitys rakentui erikoisesta yhdistelmästä punktuaalisuutta ja duratiivisuutta (kuten edellä s. 393–394) selostin). Punktuaalis-resultatiivinen komponentti jätettiin huomiotta ja verbi käsitettiin puhtaasti duratiivis-irresultatiiviksi. Kielen akkusatiivista (= nominatiivi + entisen *m*-akkusatiivin *n*-

päätteinen jatkaja) tuli näin yksiselitteinen resultatiivisuuden ja partitiivista pelkkä vastaavan irresultatiivisuuden ilmaisin, joten objektin sijanvalinta pelkistyi puhtaasti dynaamiseksi ja aspektuaaliseksi. Kokonaisuus siis yksinkertaistui olennaisesti ja kontrastoitui subjektin sijanvalintaan, joka on täysin staattis-kvantifikaatiivista ja ei-aspektuaalista.

Karl Kont (1963: 90–91) olettaa viron edustuksen alkuperäiseksi ja suomen tyyppisen vaihtelun uudennokseksi. Samassa yhteydessä hän kuitenkin esittelee eteläisen vaihtelemattomuuskannan levikin: jo etelävirossa ja muilla reuna-alueilla suomen tyyppinen edustus on yleisempää ja muualla siitä tulee vähittäin vallitseva kanta. Tällöinen levikkikuva todistaa jokseenkin vastaansanomattomasti, että kyseessä on yksi niistä hyvin monista uudennoksista, joita on syntynyt pohjoisvirossa ja sen esimuodossa. Etäsukukielisäkään ei ole mitään, mikä antaisi olettaa *nähdä*-tyypin verbit alkuaan vaihtelemattomasti tai primaaristi partitiivirektiollisiksi (ks. edeltä s. 379 mordvan vastineista). – Sekin, että nykyvirossa *kõik* 'kaikki' on kognitiivisten verbien yhteydessä usein akkusatiivissa (ks. Mihkla ym. 1974: 119), viittaa vanhempaan, tyypltään puhtaasti kvantifikaatiiviseen ja ei-aspektuaaliseen vaihteluun.

Itämerensuomen pohjoisryhmässä suomi on kaikkine murteineen objekti-suhteiltaan jokseenkin konservatiivisella kannalla. Sen sijaan muissa pohjoisryhmän kielissä on yhtä ja toista uutta. Vepsässä tämä uusi on lähinnä epäsystemaattista, idiolekteittain vaihtelevaa horjuntaa sijanvalinnassa, ja sen syynä on vahva vieraan kielen paine ja osittainen kaksikielisyyskin (ks. Kettunen 1943 esim. 114–115). Sen sijaan karjalassa – selvimmin etelämurteissa – vieras vaikutus on johtanut yhdessä tiettyjen universaalien tendenssien kanssa systemaattiseen, objektin tarkoitteen laadusta riippuvaan partitiivin suosintaan: mitä persoonaisempi ja tyypltään agenttiivisempi objektin referentti on, sitä helpommin valitaan aspektin vastainen partitiivi akkusatiivin sijasta (ks. esitystäni 1990). Samantyyppisiä lieviä tendenssejä on kaikkialla itämerensuomen piirissä suomea lukuun ottamatta (esim. virossa 1. ja 2. persoonan pronominit ovat objekteina aina partitiivissa; samaan suuntaan on myös 3. persoona kehittymässä). Karjalan kehitys ja muut siihen rinnastettavat tendenssit eivät kuitenkaan kuulu enää objektiaspektin historiaan. Niissähän on nimenomaan kyse objektin sijanvalintasynteesiin kehittyneistä uusista ei-aspektuaalisista tasoista, jotka omilla partitiivistuksillaan vain peittävät aspektia ja kvantifikaatiota näkymästä.

LÄHTEITÄ

- ALHONIEMI, ALHO 1989: Suomen ja mordvan vanhat erosijat omilla teillään. — Sananjalka 31 s. 21–29.
- BYBEE, JOAN L. 1985: Morphology. A study of the relation between meaning and form. Typological studies in language 9. John Benjamins. Amsterdam.
- COMRIE, BERNARD 1985: Aspect. An introduction to the study of verbal aspect and related topics. 4:s, korjattu painos. Cambridge University Press. Cambridge.
- CYGANKIN, D. V. 1980: Grammatika mordovskih jazykov. Fonetika, grafika, ortografija, morfologija. Saransk.
- DAHL, ÖSTEN 1985: Tense and aspect systems. Basil Blackwell. Oxford.
- 1989 Synchronic and diachronic generalizations about tense-aspect systems. — Proceedings of the Second Scandinavian Symposium on Aspectology, toim. Lars-Gunnar Larsson. Studia Uralica et Altaica Upsaliensia 9. Uppsala.
- DAHL, ÖSTEN — KARLSSON, FRED 1976: Verbien aspektit ja objektin sijanmerkintä: vertailua suomen ja venäjän välillä. — Sananjalka 18, s. 28–52.
- DENISON, NORMAN 1957: The partitive in Finnish. Suomalaisen Tiedeakatemia Toimituksia B 108. Hki.
- HEINÄMÄKI, ORVOKKI 1984: Aspect in Finnish. — Aspect bound, toim. Casper de Groot ja Hannu Tommola. Foris Publications. Dordrecht. S. 153–177.
- ITKONEN, ERKKI 1972: Über das Objekt in den finnisch-wolgaischen Sprachen. — Finnisch-ugrische Forschungen 39. Hki. S. 153–213.
- 1973: Zur Geschichte des Partitivs. — Finnisch-ugrische Forschungen 40. Hki. S. 278–339.
- ITKONEN, TERHO 1975: Ergatiivisuutta suomessa II. — Vir. 79 s. 31–65.
- 1976: Erään sijamuodon ongelmia. — Opuscula Instituti Linguae Fennicae, Universitas Helsingiensis 53.
- 1982: Partitiivin käytön historiaa. — Vir. 86, s. 429–434.
- 1984: Suomessa puhutun suomen kantasuomalaiset juuret. — Suomen väestön esihistorialliset juuret. Tvärminnen symposiumi 17.–19.1.1980. Bidrag till kannedom av Finlands natur och folk H. 131. Helsinki. S. 347–463.
- KETTUNEN, LAURI 1943: Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia LXXXVI. Hki.
- KIPARSKI, VALENTIN 1969: Gibt es ein finnougrieches Substrat im Slawischen? Suomalaisen Tiedeakatemia Toimituksia B 153: 4.
- KOLJADENKOV, M. N. 1962: Mordovskih (moksanskogo i erzjanskogo) jazykov I: fonetika i morfologija. Mordovskoe knižnoe izdatel'stvo. Saransk.
- KONT, KARL 1959: Lause eitavast sisust sõltuv objekt läänemeresoome keeltes. — Emakeele Seltsi aastaraamat IV. Tallinn. S. 233–248.
- 1961: Läänemeresoome partitiivist, mordva ablatiivist ja balti-slaavi genitiivist. — ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused IV. Tallinn. S. 190–199.
- 1963: Käändsõnaline objekt läänemeresoome keeltes. ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused IX. Tallinn.
- KORHONEN, MIKKO 1981: Johdatus lapin kielen historiaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 370. Helsinki.
- LAFITTE, PIERRE 1962: Grammaire basque. Bayonne.
- LARJAVAARA, MATTI 1988: Suomen kvantitatiivinen spesies. — Vir. 92. S. 469–503.
- 1990: Karjalan kielen partitiiviobjekti. — Vir. 94. S. 419–437.
- LARSSON, LARS-GUNNAR 1981: Studier i de östersjöfinska språkens partitivbruk. Finsk-ugriska institutionen. Uppsala.
- 1984: The role of Baltic influence in the aspectual system of Finnish. — Aspect bound, toim. Casper de Groot ja Hannu Tommola. Foris Publications. Dordrecht. S. 97–109.

- LEINO, PENTTI 1991: Lauseet ja tilanteet. Suomen objektin ongelmia. Suomi 160. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Hki.
- LEINONEN, MARJA 1980: Aspektikategoria ja perfektii. — *Folia fennistica & linguistica*. Kielitieteen päivät Tampereella 23. — 24.2.1979. Tampereen yliopiston Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 3. Tampere. S. 62–74.
- 1982: Russian aspect, »temporal'naja lokalizacija», and definiteness/indefiniteness. *Neuvostoliittoinstituutin vuosikirja* 27. Helsinki.
- 1984: Narrative implications of aspect in Russian and Finnish. — *Aspect bound, toim.* Casper de Groot ja Hannu Tommola. Foris Publications. Dordrecht.
- 1987: Suomen ja venäjän aspektit. — *Vir.* 91. S. 561–566.
- MIHKLA, K. — RANNUT, L. — RIIKOJA, E. — ADMANN, A. 1974: Eesti keele lauseõpetuse põhijooned I. Valgus. Tallinn.
- POSTI, LAURI 1953: From Pre-Finnic to Late Proto-Finnic. — *Finnisch-ugrische Forschungen* 31. Hki. S. 1–91.
- TOMMOLA, HANNU 1986: Aspektual'nost' v finskom i russkom jazykah. *Neuvostoliittoinstituutin vuosikirja* 28. Hki.
- SETÄLÄ, E. N. 1884: Suomen kielen luseoppi. Toinen, muutettu painos. K. E. Holmin kustannuksella. Hki.
- VAHROS, IGOR 1959: Venäjän genetiivi ja suomen partitiivi eritoten objektin ja subjektin kaasuksina. — *Verba docent*. Juhlakirja Lauri Hakulisen 60-vuotishuhtapäiväksi 6.10.1959. Helsinki. S. 269–285.
- WAWRZYNIAK, ROMUALD 1980: Aspektista suomen kielessä. — *Vir.* 84. S. 339–343.
- VLACH, FRANK 1981: The semantics of the progressive. — *Tense and Aspect, toim.* Philip Tedeschi ja Annie Zaenen. *Syntax and semantics* 14. Academic Press. New York. S. 271–292.

The origin of the aspectual object

MATTI LARJAVAARA

Like other Baltic Finnish languages, modern Finnish has six kinds of case opposition on the object. (1) The purely quantitative opposition is illustrated in *Tämä laatikko sisältää vanhoja kirjeitäni : vanhat kirjeeni* 'This box contains (at least) some of my old letters : (all) my old letters'. (Cf. *Tässä laatikossa on vanhoja kirjeitäni : vanhat kirjeeni* 'In this box are some of / all of my old letters.')

(2) Then there are oppositions which simultaneously quantify the scope of the referent of the object and also mark the perfectivity vs. imperfectivity of the process, as in *Rakensin sen aidan : sitä aittaa* 'I built the fence (entirely, to completion) : I was building the fence (at least some of the fence)'. (3) A third type

is the opposition that marks perfectivity vs. imperfectivity without affecting the scope of the referent of the object, as in *Ammuin hirveä : hirven* 'I shot (without killing) an elk : I shot (and killed) an elk'; *Siirsin autonni : autoani* 'I moved my car (completely, e.g. to a specific new place) : I moved my car (to some extent, with a scalar or relative meaning)'. (4) The partitive (in place of the accusative or otherwise motivated partitive) expresses progressivity: *Olen juuri rakentamassa aittaa* 'I am just (right now) building a fence'. Compare, with an ungrammatical accusative object, **Olen juuri rakentamassa aidan*. (5) All irresultative transitive verbs take an obligatory partitive case on the object (*Ajattelen / rakastan sinua* 'I am

thinking of you / I love you'). (6) A partitive object is also invariably triggered by negation: *Ostin auton*: 'En ostanut autoa' 'I bought a car: I did not buy a car.' With the exception of the purely quantitative opposition (1) and the negation effect (6), these oppositions are aspectual: resultative vs. irresultative. (Resultativeness is one kind of perfectivity.)

The history of the aspectual object has not yet been adequately explained. Reference has simply been made to verbs which governed a separative object or adverbial in early Proto-Finnic; the development has also been linked to the connections between the Baltic genitive and the Baltic Finnish partitive. The present article shows that the object case variation has developed in a logical manner, well motivated throughout on semantic grounds, although there was some Baltic influence in the early stages. The aspectual object itself is a formation which has no complete equivalent outside Baltic Finnish languages. The development has presumably proceeded as follows:

1) The origin of the aspectual object was a separative case at the time of the Volga-Finnic (or rather Finno-Mordvinian) period. It was used as a primitive partial object case (as in Finnish *Juo vettä* 'Drink water', *Syö tätä jänistä* 'Eat this hare'), and also as a quantified subject/object (i.e. as a kind of partitive attribute, cf. Finnish *kaksi poikaa* 'two boys', *paljon rahaa* 'much money').

2) As a result of Baltic influence, this original use gave rise to a quantitative opposition in early Proto-Finnic, between the separative case and the old subject and object cases: whole vs. part. This only affected the referents of objects and subjects. With the objects of resultative verbs this meant, semantically, the expression of some kind of incompleteness in the process; but there was no grammatical aspect yet (cf. Finnish *Rakensin sitä taloa*: *sen talon* 'I was building the house (part of it): I built the house (completely)').

3) During the next stage, aspect became grammaticalized to the decisive extent that the partitive spread from pro-

cesses that were themselves complete but affected only part of the scope of the object referent, to progressive sentences (cf. Finnish **Olen nyt rakentamassa sen talon* > *Olen nyt rakentamassa sitä taloa* 'I am now building the house'; starred accusative, grammatical partitive; at the beginning of early Proto-Finnic only the former was grammatical). The partitive was now purely a marker of imperfective aspect in a sentence with a resultative verb and a partitionable/divisible object. At the same time, the nominative/accusative case came to mark a corresponding completed action affecting the whole of the object referent. The static subject-type quantification was thus supplemented by a dynamic object-type quantification of the referent, which was a combination of the referent-quantification concerning object scope and the process-quantification concerning completed action.

4) Aspect then spread to all resultative verbs, and the aspectual process-quantification became independent: it began to express completed vs. uncompleted action in sentences where this change did not affect the scope of the object referent (*Ammuin hirven*: *hirveä* 'I shot (and killed) an elk: I shot (without killing) an elk'). The measure of completion became the overall schema of the action, determined not only by the verb but also by the object and the context as a whole.

5) When the resultativeness opposition (= perfective/imperfective) came to determine the case of the object in sentences with resultative verbs, the consequence was that with invariably irresultative verbs, too, the object began to be marked with the partitive (cf. Finnish *Rakastan sinua*: **Rakastan sinut* 'I love you'; grammatical partitive, starred accusative — originally the grammaticality was the other way round). In this way the aspectual opposition gained its lexical dimension.

6) Partial quantification gradually became open quantification. In other words, a sentence like *Rakensin taloa* 'I was building a house' came to mean 'I built part or all of a house' in place of the earlier sense 'I built part of a house'. This change had presumably taken place

very early in sentences with a divisible subject/object: 'away from something' (> 'part of something') > 'open quantity of something'. At a later stage the change in the partitive interpretation of non-divisible but still partitionable referents spread to cover unit-referents, and the partial or non-completion interpretation of processes correspondingly spread to include uses where the sense of incompleteness, ongoingness, simply attached to the quality of the process itself, without necessarily implying anything about whether the action led to a final result or not.

7) The negation partitive — which probably developed to some extent un-

der the influence of the Baltic equivalents — became semantically natural after open quantification had been established for all referent quantification: 'nothing' is the logical denial of 'part or all'. This use of the partitive is not strictly speaking aspectual. It also occurs with the subjects of existential sentences. But it is very similar to aspectual imperfectivity, which is a kind of opposite to a whole or to a (positive) unbounded state. It may be that the negation partitive did not develop until mid Proto-Finnic. If it had emerged earlier, it would presumably have left at least some traces in Lapp.